Zbornik za narodni život i običaje 56(2012)
J. Primorac: Dalmatinsko pučko pjevanje početkom 20. stoljeća, str. 395-425

Jakša Primorac

DALMATINSKO PUČKO PJEVANJE POČETKOM 20. STOLJEĆA (PREMA ISTRAŽIVANJIMA VLADOJA BERSE I BOŽIDARA ŠIROLE)

Jakša Primorac
Odsjek za etnologiju
ZPDZ HAZU
Hebrangova 1, Zagreb
jaksa@hazu.hr
jakoprimorac@net.hr

UDK 784.4(497.5Dalmacija)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 8.6.2011.
Prihvaćeno: 15.2.2012.

Zbirku narodnih popievaka (iz Dalmacije) melografa Vladoja Berse (1864. – 1927.) iz 1906. – 1907. godine uredio je etnomuzikolog Božidar Širola (1889. – 1956.) i objavio 1944. godine u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Premda je Bersina zbirka sa Širolinim opservacijama i dopunama dosad bila obilno citirana u većini kasnijih etnomuzikoloških radova o Dalmaciji, istraživači uglavnom nisu analizirali obilje dragocjenih etnografskih podataka u njoj već samo glazbene primjere. Razlog je tomu ponajprije Širolin urednički posao. Nastojeći uspostaviti precizne klasifikacije, razdijelio je zbirku u mnoštvo poglavlja kojima je osnovna ideja bila glazbeno-analitička, a tek zatim sociokulturna.

Bersina i Širolina zbirka predstavlja vrsno glazbeno-antropološko izvorište jer sadrži zaokruženu i cjelovitu sliku glazbenog i društvenog života Dalmacije na početku 20. stoljeća, s obiljem podataka o pjevačima i kontekstu njihova glazbovanja. Autor članka sintetizirao je podatake o sto i devet pjevača i usporedio ih s glazbenim gradivom. Njegov tekst reprezentira tadašnju vokalno-glazbenu kulturu u Dalmaciji kroz raznolike društvene slojeve i njihove glazbene prakse, trendove i ukuse.

***Ključne riječi*:** Dalmacija; pučko pjevanje; Vladoje Bersa; Božidar Širola; početak 20. stoljeća.

U istraživanjima povijesti tradicijske glazbe ne susrećemo se često s izvorima koji istovremeno donose mnoštvo podataka o glazbenoj strukturi, (usmeno)književnim aspektima i kontekstu glazbovanja. S ovakvom istraživačkom situacijom

susrećemo se i kada razmatramo povijest dalmatinske tradicijske glazbe, osobito onu prije druge polovice 19. stoljeća. Tek u razdoblju austrougarske uprave u Dalmaciji od 1860-ih do kraja Prvoga svjetskog rata svjedočimo prvim važnijim etnomuzikološkim istraživanjima. Pritom su ključna trojica istraživača: Franjo Kuhač, Ludvík Kuba i Vladoje Bersa. Kuhač i Kuba istraživali su u drugoj polovici 19. stoljeća; prvi 1869., a drugi 1890. i 1892. Njihove radove o dalmatinskoj glazbi podrobno sam analizirao nedavno (v. Primorac 2012.). Ovaj je rad posvećen analizi trećega ključnog izvora o dalmatinskoj tradicijskoj glazbi iz austrougarskog vremena, koji potječe iz 1906. – 1907. godine. Riječ je o etnomuzikološkoj monografiji *Zbirka narodnih popievaka (iz Dalmacije)* melografa Vladoja Berse (1864. – 1927.), koju je uredio etnomuzikolog Božidar Širola (1889. – 1956.) i objavio 1944. godine u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (opširnije o nastanku zbirke v. Bezić, 2005.). Iščitavajući različite glazbene i izvanglazbene dimenzije u radovima Kuhača, Kube i Berse nastalima u rasponu od nešto manje od četiri desetljeća, možemo istančano pratiti kontinuitete i mijene u tadašnjim razvojnim procesima dalmatinske tradicijske glazbe. U ovom radu usredotočit ćemo se na Bersino djelo.

Vladoje Bersa kao skladatelj i upravni činovnik službovao je u mnogim mjestima Dalmacije. Rođen 1864. u Dubrovniku, završio je pravo i privatno studirao glazbu u Grazu. Umro je i pokopan u Zadru 1927. Etnomuzikološku zbirku dalmatinskih pučkih pjesama kreirao je 1906. i 1907. na poticaj Austrijske akademije znanosti u sklopu opsežnoga projekta prikupljanja pjesama iz raznih dijelova Austro-Ugarske (Širola 1944: 329-332). U rujnu i početkom listopada 1906. Bersa je posjetio Kaštel Gomilicu, Sinjsku krajinu (Sinj, Dicmo, Ugljane, Trilj), Knin i Vrliku, Makarsku i Bašku Vodu, Split, Solin i Vranjic, Hvar i Stari Grad, Vis i Komižu (ibid.: 364), a u srpnju i kolovozu 1907. posjetio je Omiš, Kaštel Novi i Kaštel Lukšić, Nerežišća, Ložišća i Milnu, Šibenik, Drniš, Tisno, Pirovac, Pakoštane te Sveti Filip i Jakov (ibid.: 329-332, 363-364).

Bersa je na nagovor etnomuzikologa Božidara Širole 1926. (godinu dana prije smrti) predao svoju zbirku Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti da je objavi u ediciji *Zbornik hrvatskih narodnih popievaka*. Međutim, Akademija je zahtijevala od Berse da izostavi već objavljene pjesme, poput onih u Kuhačevu zborniku. Bersa na to nije pristao jer je želio da zbirka predoči cjelovitu sliku glazbene kulture u Dalmaciji onako kako ju je on doživio i opisao, a Širola je uvažio takvo stanovište. Kako je Bersa umro i nije dospio napraviti vlastiti uvod u zbirku u kojem bi obrazložio način svoga rada, Širola je 1930. preuzeo brigu oko uređenja zbirke. Zbirka je službeno otkupljena od Bersine udovice 1936. Širola je uz potporu Akademije tijekom ljetnih praznika 1936. i 1937. prošao gotovo isti put koji je prošao i Bersa tridesetak godina ranije i uspio posjetiti sve još tada žive Bersine

pjevače te svojim novim terenskim istraživanjima dopuniti njegove podatke. Pritom je utvrdio da su Bersini notni zapisi veoma pouzdani u pogledu melodije, ali da tekstovi nisu sasvim pouzdani zbog Bersina miješanja dijalekata i književnog standarda. Stoga je Širola u suradnji s jezikoslovcem Vladojem Dukatom dopunio i korigirao Bersine tekstove pjesama (ibid.: 334, 363-364, 411-412). Konačno, zbirka je objavljena 1944. godine. U glavnom dijelu sadrži Bersine zapise, a u prilozima i nekoliko Širolinih zapisa.

Premda je Bersina zbirka sa Širolinim opservacijama i dopunama objavljena još 1944. kao Akademijino izdanje i premda je dosad bila obilno citirana u većini kasnijih etnomuzikoloških radova o Dalmaciji, mnogi su istraživači analizirali samo glazbene primjere koje sadrži. Uglavnom se nisu osvrtali na mnoštvo etnografskih i biografskih podataka koji su u zbirci na pomalo neobičan način skriveni, zapravo raspršeni. Riječ je prije svega o podatcima koje bismo i danas na prvome mjestu zapisivali poput zanimanja, životnih putova i glazbenih ukusa izvođača. Razlog je tomu ponajprije Širolin urednički posao. Kao iznimno pedantan i marljiv znanstvenik, vodeći se prije svega vlastitom željom za preciznim klasifikacijama, Širola je razdijelio zbirku u mnoštvo poglavlja kojima je osnovna ideja bila glazbeno-analitička, a tek zatim sociokulturna, pa su glazbeno-etnografski podatci razasuti na raznim mjestima u zbirci.[1] No, kada se oni objedine i preslože, oblikuje se, kako ćemo vidjeti, vrlo zanimljiva slika o glazbenom životu u Dalmaciji oko 1906. – 1907. godine.

Božidar Širola precizno je utvrdio žanrove u Bersinoj zbirci. Nju je podijelio žanrovski na vojničke pjesme (Bersa 1944: 9-12), pjesme u kolima i drugim plesovima (ibid.: 13-24), rodoljubne pjesme (ibid.: 25-26), pjesme „za žornima" (ibid.: 27), uspavanke (ibid.: 28-29), šaljive pjesme (ibid.: 30-39), svatovske pjesme (ibid.: 40), napitnice (ibid.: 41), žetelačke pjesme (ibid.: 45-48), kolende (ibid.: 49-55), crkvene pjesme (ibid.: 56-67), čobanske pjesme (ibid.: 68-71), djevojačke pjesme (ibid.: 72-87), ljubavne pjesme (ibid.: 88-123), junačke pjesme (ibid.: 124-127) i „razne popievke" (ibid.: 128-159).[2]

* * *

Zbirka Vladoja Berse u nekim je aspektima slična, a u nekim vrlo različita od radova njegovih prethodnika Franje Kuhača i Ludvíka Kube. Ona puno više obiluje glazbenim primjerima, a donosi i mnoštvo dragocjenih podataka o pjeva-

[1] Inače je precizno klasificiranje bilo na izvjestan način odraz pozitivističkog duha vremena, ali i Široline osobne matematičarske i muzikološke izobrazbe i stremljenja.

[2] Problematikom žanrova u dalmatinskoj tradicijskoj glazbi dugo se i sustavno bavio etnomuzikolog Jerko Bezić (1929. – 2010.).

čima i sugovornicima, čime ističe njihove glazbeničke osobnosti i daje dosta jasnu predodžbu o klasnim, staleškim i mikroregionalnim posebnostima, pa i glazbenim praksama, trendovima i ukusima u tadašnjoj dalmatinskoj tradicijskoj glazbi. Bersina je vrlina bila što je problemu sakupljanja i predstavljanja gradiva pristupio holistički i što je prikazao uglavnom sve glazbene stilove i žanrove koji su pripadali različitim sredinama, gradskim i seoskim. Ipak, u pogledu zemljopisne zastupljenosti kod njega pretežu istraživanja u većim i manjim mjestima gradskoga karaktera, dok su puno manje zastupljena istraživanja u seoskim sredinama, osobito onima u dinarskom zaleđu. Time je Bersa srodan Franji Kuhaču, koji je gotovo isključivo istraživao u gradskim sredinama Dalmacije. Ludvík Kuba, za razliku od njih dvojice, zapisivao je podjednako u selima i gradovima jer su ga fascinirale velike glazbene razlike između dalmatinskih gradskih primorskih sredina i sela u kopnenom zaleđu.

Bersina zbirka znatnim dijelom sadrži glazbeno gradivo koje je, premda uglavnom potječe iz ranijih razdoblja, i dalje živjelo u izvođačkoj praksi stanovnika Dalmacije. Tomu svjedoče brojne pjesme mahom iz gradskih sredina koje su zapisali Franjo Kuhač i Ludvík Kuba, a Bersa im donosi nove varijante. U pogledu dominantnoga gradskog melodijskog stila Bersina zbirka pokazuje prevalenciju melodija izrazito srodnih ponajprije onima koje su tada i ranije prevladavale u gradovima sjeverne Italije, ali i općenito srodnih dominantnoj pučkoj melodici devetnaestostoljetnog romantizma u srednjoj Europi. Najveći broj dalmatinskih gradskih pjesama koje donosi Bersa pripadaju upravo ovom specifičnom melodijskom stilu, oblikovanom u Dalmaciji najvjerojatnije u prvoj polovici 19. stoljeća (Primorac, 2012.).

Pojam tipične dalmatinske gradske pjesme odnosi se ponajprije na pjesme čije melodije „pripadaju durskom tonskom načinu ili teže tom načinu. (…) Opseg dionice vodećeg glasa u većini je slučajeva manji od oktave. Melodijske krivulje vodećeg glasa često završavaju spuštanjem iz VII. u III. stupanj, u tercu iznad tonike durskog tonskog načina.“ (Bezić 1977: 24). Pritom je većina takvih pjesama tipično ljubavnog i lirskog sadržaja, a među njima serenadnima smatramo one u kojima se muški subjekt obraća kao zaljubljenik izravno ženskom subjektu. U stilskom određivanju ovdje su bitne i metričke osobine tekstova pjesama jer pretežu osmerački i šesterački stihovi, a rjeđi su deseterački stihovi, koji su nerijetko odraz dodira i prožimanja s usmenim pripovjednim pjesništvom iz seoske brdske unutrašnjosti. Opisanom tipičnom gradskom melodijskom stilu uz ljubavnu liriku vrlo često pripadaju i drugi žanrovi, primjerice raznovrsne napitnice, kolende i druge običajne pjesme. Crkvene su pjesme u Bersinoj zbirci melodijski uglavnom srodne prethodno navedenima, a pripadaju specifičnom dalmatinskom pučkom

glagoljaškom pjevanju. Manji je dio tih pjesama liturgijskog karaktera, često sa specifičnim melizmima, a veći dio pripada žanrovima paraliturgijskih pjesama i pučkih crkvenih popijevaka.

Uz to što donosi brojne dalmatinske gradske pjesme iz starijih razdoblja, Bersina zbirka veoma zorno ocrtava i suvremene inovacijske trendove i mijene. Oni se ogledaju u snažnom pritjecanju novih pjesama koje pripadaju raznim tadašnjim stilovima i žanrovima većim dijelom iz drugih dijelova Hrvatske i šireg južnoslavenskog okružja (Vojvodina, Bosna i Hercegovina, Slovenija, Srbija…), a manjim dijelom i nekih sredozemnih i srednjoeuropskih zemalja (Italija, Češka, Austrija…) (Primorac, 2012.). Iz tih je krajeva u Bersinu vremenu prema Dalmaciji snažno strujala gradska vokalna glazba romantičnoga i nacionalno-preporodnog karaktera (usp. Bezić 1977: 30). Obično je teško možemo precizno određivati prema regionalnom podrijetlu, osobito ako je riječ o sveprisutnom durskom tonskom načinu. Tu će nam od pomoći katkad biti tekst pjesme (recimo neke napitnice) koji će preciznije odrediti je li riječ o pjesmi iz sjeverne Hrvatske, osobito iz njenih zapadnih dijelova koji su bili preporodnim središtima, ili je pak riječ o, primjerice, pjesmi koja dolazi iz istočnijih krajeva Vojvodine ili Slavonije. S druge strane, ako u melodiji prevladava molski tonski način, a uz njega i izražena melizmatika i katkad povećana sekunda, možemo naslutiti da pjesma potječe iz gradskih tradicija Bosne, Srbije ili Vojvodine. Napokon, treći melodijski stil koji potječe iz južnoslavenske šire unutrašnjosti danas je općerašireno tradicijsko seosko pjevanje *na bas*, koje je u vremenu Bersina istraživanja snažno prodiralo iz Slavonije i Vojvodine u Dalmaciju putem sezonskih migracija radnika, vojnika i na druge načine. Ovaj se ruralni stil nazire u pojedinim karakterističnim Bersinim melodijama i tekstovima. Njemu su svojstveni završetci glazbenih redaka u vodećem glasu na drugom stupnju tonskog niza, s time da se u višeglasnim zapisima prateći glas tada spušta na kvintu ispod vodećeg glasa.

Stilsko se određivanje Bersinih pjesama dodatno usložnjava s obzirom na to da su se u razmatranom razdoblju u Dalmaciji događale mnogobrojne mješavine stilova i žanrova, odnosno melodija i tekstova koji potječu iz raznih opisanih glazbenih izričaja. Tako su se melodije mnogih pjesama iz šire unutrašnjosti često „dalmatinizirale“, dok bi tekst ostajao prilično vjeran izvornome ili su se pak tekstovi iz unutrašnjosti pjevali na već poznate ili novoskladane domaće dalmatinske melodije. No, katkad se događao i obrnut proces, pa su se na gotovo nepromijenjene melodije iz unutrašnjosti pjevali novi tekstovi nastali u Dalmaciji. Slični su se interakcijski procesi među različitim glazbenim sustavima i izričajima odvijali i u seoskim sredinama dinarskoga zaleđa, gdje je prevladavao zaseban, uglavnom mikrotonalni, glazbeni sustav, a pritjecali su novi stilovi i žanrovi kako iz prioba-

lja tako i šire unutrašnjosti. Ti su hibridizacijski procesi, naravno, posve logični i očekivani iz današnje istraživačke perspektive jer su tipični u procesima oralne transmisije u tradicijskoj glazbi uopće.

Dalmatinske su se dijatonske gradske pjesme najčešće izvodile u tercnom dvoglasju ili akordskom troglasju i četveroglasju. No, u Dalmaciji su se u mnogim seoskim sredinama, rijetko i gradskim, u Bersinu vremenu izvodili i razni mikrotonalni jednoglasni i višeglasni stilovi. Budući da Bersa, kao ni njegov prethodnik Kuhač (manjim dijelom i Kuba), uglavnom nije pokušavao zapisivati ni opisivati mikrotonalnost u tradicijskom pjevanju, pjesme u njegovoj zbirci koje pripadaju specifičnim mikrotonalnim vokalnim stilovima iz dalmatinskoga dinarskog zaleđa, a katkad i priobalja[3], uglavnom možemo naslućivati i donekle prepoznavati tek po specifičnim melodijama manjeg opsega, jednostavnim melodijskim krivuljama i zasebnim žanrovsko-tekstovnim odrednicama. Bersa rijetko melografira mikrotonalne višeglasne oblike, a u njima sporadično bilježi i tipičan interval sekunde. On katkad nije uspio dobro melografirati kompleksne mikrotonalne melodije u nekim lokalitetima, pa se u takvim primjerima pojavljuju posve netipični tonski nizovi.

Inače je Bersa donio 29 višeglasnih zapisa (pjesme br. 50, 91b, 118, 120, 126, 137, 139, 145, 146, 152, 156, 186, 212, 235, 259, 260, 261, 267, 284, 287, 369, 373, 381, 384, 393, 407, 458, 467, Dodatak br. 15). Odlike višeglasja zasebno ćemo analizirati u drugom dijelu ovoga teksta, i to uglavnom na kraju pojedinih regionalnih pregleda. Pritom treba istaknuti da je Božidar Širola u svojim komentarima u Bersinoj zbirci znatnu pažnju posvetio aspektima višeglasja.

Važno je zaključno istaknuti da je suodnos razmatranih starijih i novijih glazbenih stilova u Bersinoj zbirci vrlo specifičan. Bez obzira na golemo pritjecanje novih pjesama iz unutrašnjosti i raznovrsna miješanja sa starijim domaćim glazbenim tradicijama, u Bersinu su razdoblju u dalmatinskim gradskim sredinama i nadalje dominirale pjesme koje smo prethodno označili kao tipične dalmatinske gradske pjesme. Mnoge pjesme koje su došle u Dalmaciju iz unutrašnjosti u lokalnim su sredinama u drugoj polovici 19. stoljeća, a i u Bersinu vremenu, bile preoblikovane melodijski i/ili tekstovno tako da se što više prilagode starijem domaćem izričaju. Stoga Bersina zbirka predstavlja snažnu potvrdu stilske postojanosti i kontinuiteta u tradicijskoj glazbi ondašnje Dalmacije koja se ogleda u općoj popularnosti i dominaciji domaćih glazbenih stilova, napose gradskih, koji su oblikovani u prvoj polovici 19. stoljeća. Taj se trend trajno održava kroz 20. i početak 21. stoljeća jer se

[3] Primjerice *Gospin plač* iz Staroga Grada na Hvaru, koji se već odavno ne izvodi u tome mjestu u Velikom tjednu, Bersa je zapisao posve dijatonski, iako možemo pretpostaviti da je imao mikrotonalnu strukturu kao i u susjednim mjestima u kojima se izvodi sve do danas (Bersa 1944: 63-64; br. 157).

dalmatinske gradske pjesme iz 19. i prve polovice 20. stoljeća izvode sve do danas i predstavljaju trajno nadahnuće dalmatinskoj popularnoj glazbi (Primorac, 2012.).

* * *

Osnovni metodološki nedostatak Bersine i Široline zbirke jest u tome što ne znamo zašto su pojedinci i skupine izabrali za izvedbu određeni niz pjesama. Koliko je na izbor pjesama utjecao Bersa, a koliko oni sami? Odnosno, zašto se baš te njihove pjesme pojavljuju u zbirci? Bersa je na temelju vlastitog iskustva i prethodnih istraživanja vjerojatno nastojao izbjeći ponavljanja i zapisati posve nove pjesme ili pak varijante prethodno zapisanih pjesama koje su međusobno što više različite. Možda je pred sobom imao i vlastiti popis pjesama koje je dotad poznavao ili je sa sobom nosio poneku onda popularnu pjesmaricu kao podsjetnik. Nasuprot tome, pjevači su možda Bersi po njegovu naputku pjevali pjesme kojih su se trenutno prisjetili i koje su smatrali važnima. U takvoj su situaciji zasigurno pjevali mnoge tada popularne pjesme jer su ih općenito često izvodili. Uvid u gradivo zbirke pokazat će nam da je Bersa najvjerojatnije kombinirao oba metodološka postupka: prvi koji počiva na njegovu prethodnom planu istraživanja i drugi koji počiva na slobodnom izboru pjevača. Pritom je, naravno, važnu ulogu imala i količina vremena za melografiranje kojom su raspolagali Bersa i njegovi pjevači. Vjerujem da u tom smislu Bersina zbirka prilično jasno ocrtava pojedinačne i opće glazbene ukuse i trendove. Tako, primjerice, otkriva da pripadnici viših društvenih slojeva koji su bili aktivno uključeni u nacionalno-preporodna politička i kulturna gibanja pri Bersinu istraživanju nisu iskazivali svoju staleško, odnosno klasnu pripadnost već su izvodili istu glazbu kao i pripadnici nižih slojeva društva, što na poseban način iskazuje svojevrsnu demokratičnost u pučkoj glazbi tog vremena.

Vladoje Bersa i Božidar Širola, koji je u 1930-ima uredio Bersine bilješke i nadopunio ih novim terenskim istraživanjima, nisu postavljali neka vrlo važna pitanja sugovornicima pjevačima. Primjerice, smatraju li pjesmu koju će otpjevati popularnom i tipičnom? Zašto ih je i na koji način estetski privlačila i emocionalno ispunjavala? Kojemu je glazbenom stilu pripadala? Koji su stilovi bili više, a koji manje popularni? Kako su se odvijale mijene u lokalnoj tradicijskoj glazbi? Mnoštvo je takvih nepostavljenih i neodgovorenih pitanja bilo prisutno i dosta kasnije u etnomuzikološkim istraživanjima u Hrvatskoj u drugoj polovici 20. stoljeća, kada su istraživači s Instituta za narodnu umjetnost od kasnih 1940-ih do 1970-ih sustavno notno zapisivali tradicijske pjesme u pojedinim hrvatskim regijama, ali su pritom bilježili samo najosnovnije podatke o pjevačima i kontekstu glazbovanja (usp. Bezić 1998: 23-30, 33-35). Pokojni etnomuzikolog Jerko Bezić jednom mi je

u neformalnom razgovoru takav istraživački pristup nazvao „lovom na melodije". U kontekstu navedenih institutskih zbirki Bersina zbirka koja je nastala puno ranije odskače vrsnoćom u pogledu obilja biografskih i etnografskih podataka o pjevačima i sugovornicima. No, i ona zbog opisanih nedostataka često donosi tek naziranja i naslućivanja određenih stanja, činjenica, pojava i procesa u pučkoj glazbi Dalmacije početkom 20. stoljeća.

* * *

U drugom dijelu ovog teksta sintetizirat ćemo biografske i etnografske podatke o sto i devet Bersinih pjevača i usporediti ih s glazbenim gradivom, uspostavljajući vezu između njihova izbora repertoara i životnog habitusa. Njihove se pjesme, naime, mogu precizno povezati s užom regijom u kojoj su stalno boravili ili sa širom regijom u kojoj su se kretali poslom, kao što se kroz prizmu njihova zanimanja i društvenog položaja mogu oslikati glazbeni ukusi i trendovi različitih društvenih slojeva. Podatke o pojedincima i grupama organizirat ćemo u veće cjeline prema zemljopisnim načelima s obzirom na pojedine lokalitete i regije. Time ćemo dobiti tekst koji ocrtava pojedinačne i opće glazbene preferencije s obzirom na lokalne, regionalne, rodne, dobne, etnokonfesionalne, profesionalne, edukacijske, klasne i staleške specifičnosti. U glazbenoj analizi prije svega ćemo se baviti utvrđivanjem kojemu širem glazbenom stilu pripadaju pojedine pjevane pjesme. Manje ćemo se baviti problematikom žanrova jer ih je, kako smo naveli, vrsno raščlanio Božidar Širola u samoj zbirci. Instrumentalnom i plesnom glazbom nećemo se baviti, imajući pritom na umu da je golema većina Bersine zbirke usmjerena na vokalnu glazbu.

Prerada Bersine zbirke sa Širolinim nadopunama predstavljala mi je prilično složen posao jer je Širola „razbio" monografiju u mnoštvo zasebnih dijelova. Puno sam vremena posvetio preciznom spajanju notnih zapisa, tekstova pjesama, raznih bilježaka i podataka o pjevačima, Bersinu putovanju i nastanku zbirke. U krajnjim bilješkama Širola je sve podatke analizirao, ali pritom nije dosljedno stavljao navodnike u primjerima izravnoga citata određene Bersine bilješke niti je vlastite komentare dosljedno stavljao u uglate zagrade. Stoga se često ne može razaznati kada je riječ o originalnoj Bersinoj bilješci, a kada o Širolinoj nadopuni.

Među Bersinim pjevačima izdvaja se nekoliko skupina. Među onima iz elitnih slojeva jedni se ističu bogatstvom, drugi ugledom, treći obrazovanošću. Bersa je zapisao pjevanje dvojice visokih političara i dvojice fakultetski obrazovanih pravnika. Tu su i desetorica učitelja, sedam katoličkih svećenika (četiri svjetovna i tri franjevca iz provincije Presvetog Otkupitelja) i pravoslavni paroh iz Vrlike. Nakon njih slijede pet općinskih tajnika, tri porezna, odnosno sudska činovnika i jedan ravnatelj pošte.

Sljedeću skupinu čini osam trgovaca, odnosno gostioničara. Potom, deset je sitnih obrtnika: dvojica zidara, stolar, postolar, bačvar, klesar, brijač, kovač, mesar i električar. Dva su lokalna političara po osnovnom zanimanju bili težak, odnosno trgovac. Trojica su muškaraca definirana prema glazbeničkom pozivu: kapelnik limene glazbe, guslar i li(je)ričar.

Među niskoobrazovanima su tri mornara i dvanaest težaka s osnovnom školom, šest muškaraca za koje se samo navodi da su težaci te tri muškarca koji su izričito navedeni kao posve neškolovani ili tek slabo pismeni.

Tri su žene navedene kao kućanice, dvije s osnovnom i treća sa srednjom školom, te tri kao težakinje s osnovnom školom. Za osam žena Bersa je naveo da su neškolovane, a za dvije izrijekom da su nepismene. Među njima su i dvije pastirice iz Ugljana u dalmatinskom zaleđu. Za jednu ženu Bersa navodi samo da je domaćica.

Za sedam žena i pet muškaraca Bersa ne navodi podatke o obrazovanosti.

Bersa i Širola donose vrlo zanimljive podatke o toj šarolikoj skupini pjevača iz većih i manjih pretežno urbanih naselja, svih životnih dobi i veoma različitih stupnjeva obrazovanosti i zanimanja, od sveučilišno obrazovanih do nepismenih, podjednako muškaraca i žena, staraca i djece, od predsjednika općine i zastupnika u bečkom parlamentu do najsiromašnijih lučkih radnika i seoskih nadničara. I etnički su zanimljivo raspoređeni, pa nalazimo i pripadnike srpske etničke zajednice u gradovima u sjevernodalmatinskom zaleđu te talijanske ili talijanaške zajednice u većim primorskim mjestima. Puno toga doznat ćemo o njihovim životnim putovima, selidbama i vraćanjima, odlascima na more, u ratove, u Ameriku, na sezonske radove u Slavoniju, putovanjima po Europi i svijetu. Pritom nećemo zaobići njihove političke pripadnosti i naklonosti.

Bersina i Širolina zbirka lijepo zaokružuje 19. i uvodi nas u 20. stoljeće, koje je u Dalmaciji, kao i u drugim regijama, bilo doba intenzivnih društvenih, gospodarskih, tehnoloških i kulturnih mijena, ali i golemih političkih preokreta, ratova i iseljavanja, što se sve nesumnjivo odražavalo u pučkoj glazbi. Obilje notnih zapisa, ali i podataka o društvenim i kulturnim aspektima glazbovanja, napose gradskoga i vokalnog, čini njihovu monografiju vrsnim glazbeno-antropološkim i mikropovijesnim izvorištem. Nesumnjivo je riječ o vrlo cjelovitoj slici pučkoga glazbenog života Dalmacije početkom 20. stoljeća jer su oba istraživača nastojala prezentirati glazbovanje raznolikih društvenih slojeva u Dalmaciji i ocrtati povezanost biografija svojih pjevača i sugovornika s njihovim vlastitim glazbenim svjetovima, praksama, repertoarima, trendovima i ukusima. U tome su Bersa i Širola zasigurno bili inovatori u hrvatskoj etnomuzikologiji.

U opsežnoj analizi koja slijedi redom ćemo opisati područja: (1) Kaštela i Splita, (2) omiško-makarskoga primorja, (3) obalnih mjesta u sjevernoj Dalmaciji, (4) dalmatinskoga zaleđa, (5) srednjodalmatinskih otoka te (6) Dubrovnika i Boke kotorske.

Kaštela i Split

U **Kaštel Gomilici** (1906.) Bersa je zapisao petnaest napjeva.[4] Najstariji pjevač bio je **Frane Pavlov** (r. 1829.), za kojega Bersa ističe da je bio slabo pismen samouk težak. Međutim, Bersa navodi: „Putovao je nešto po Dalmaciji. Bio je odrješite ćudi, presudan i vrlo pametan." Taj čovjek s tadašnjih 77 godina starosti, koji je svoje glazbene ukuse vjerojatno ponajviše razvio u 1850-ima i 1860-ima, Bersi je pjevao pet dalmatinskih gradskih ljubavnih pjesama (br. 220, 220a, 320, 376, 377), ali i dvije deseteračke pjesme od kojih je jedna iz kola (br. 21), a druga melodikom podsjeća na ojkanje (br. 183). Te bismo dvije zadnje pjesme mogli svrstati u dinarski glazbeni stil, o kojemu je Matija Murko rekao da su mu se tragovi u Kaštelima pronalazili u prvoj polovici 19. stoljeća (Bersa 1944: 343; Murko 1951: 171-172). Kolendu *Došli smo vas pozdraviti* (br. 118) Frane Pavlov otpjevao je s 41 godinu mlađim Jurom Pavlovim u tercnom dvoglasju. **Jure Pavlov** (r. 1870.) bio je nepismen težak. Bersa kaže: „Škole nije učio. Putovao je samo po okolici. Bistra je uma i domišljat, pa za razne prigode izmišlja pjesme i popievke." I njegove dvije pjesme (br. 243, 244) dalmatinskoga su gradskog ljubavnog sadržaja (Bersa 1944: 343). Međutim, Bersa je donio veoma važne podatke o njegovu načinu pjevanja spomenute kolende, što Širola dvaput spominje u bilješkama (ibid.: 349, 380-381). Bersa ističe da je Jure Pavlov „visoki tenor" i navodi: „Pjevač je najprije pjevao gornji, pa donji glas, ali je svaki put štogod mienjao. Bio je inače dobar pjevač, samo što nije nikako mogao tiho pjevati, nego u sav mah i visoko, kako običavaju Kaštelanci." (ibid.: 380-381). Širola ovdje zamjećuje: „Pjevač je doista dosegao krajnje tonove tenorskoga grla." (Širola 1944: 381) Treći Bersin pjevač u Kaštel Gomilici bio je **Stipe Kolombatović** (r. 1846.). Premda rođen u Splitu, živio je kao trgovac i gostioničar u Kaštel Gomilici, gdje je bio „veliki narodnjak" i usto je osnovao limenu glazbu. I on je poput svojih sumještana otpjevao tri dalmatinske gradske pjesme (br. 69, 375, 429), među njima i poznatu kaštelansku pjesmu *Hvalila se Radunova Ane*. Kako se Kolombatović kretao puno po obližnjem Splitu, naveo je da se dvije također „domaće" pjesme koje je otpjevao više pjevaju u tom gradu, pa je Bersa zapisao da su iz Splita (br. 321, 431).

[4] Širola je greškom pod Kaštel Gomilicu unio pjesme koje je Bersi u tome mjestu pjevao Milivoj Koludrović iz Kaštel Novoga, pa se oni zapravo odnose na Kaštel Novi (pjesme br. 84, 187, 221, 313, 314, 315, 316, 317, 428).

Četvrti Bersin pjevač iz Kaštel Gomilice bio je svjetovni svećenik **don Damjan Pavlov**, koji je dugo župnikovao u dalmatinskom zaleđu. Bersi je otpjevao pjesmu *U Damjana više Sarajeva* (br. 378), za koju je naveo da potječe iz Ugljana kraj Trilja, pa je Bersa zbog toga kao mjesto podrijetla pjesme naveo Ugljane (ibid.: 343). Također, otpjevao je i pjesmu *Na priestolju, mlad kalife*, koju Bersa nije htio uvrstiti u zbirku, pa ju je Širola stavio u „Dodatak" (pjesma br. 1). Bersa kaže da je don Damjan Pavlov „čuo (…) tu popievku od nekog redovnika iz Brečanca kod Klisa" (ibid.: Dodatak IX). Na drugome mjestu Širola opet spominje jednog „kaluđera" iz Brečanca (ibid.: 395). Riječ je o istoj osobi iz mjesta u kaštelanskoj zagori kojemu je danas naziv Broćanac i u kojemu pomiješano žive katolici i pravoslavci. Tako se ovdje gotovo sa sigurnošću može zaključiti da je riječ o pravoslavnom redovniku.[5]

Kaštel Novi (1907.) bio je sasvim posebno mjesto u Bersinu istraživanju. U njemu je zapisao 41 pjesmu, ali je u kontekstu moga istraživanja važnija činjenica što su se Bersini pjevači iz Kaštel Novoga izdvajali svojim društvenim i glazbenim habitusom. Na prvome je mjestu **Ivan Berket** (r. 1873.), središnja osoba tadašnjega organiziranog amaterskog glazbovanja u Donjim Kaštelima. Berket je učio svirati klavir i orgulje kod Ivana Bozzotija, a zatim je svirao u limenoj glazbi i bio dugogodišnji orguljaš u crkvi u Kaštel Novome, poslije zborovođa Hrvatskog pjevačkog društva *Dinara* u Livnu i tamošnje sokolske limene glazbe. Osnovao je veliku glazbu u Kaštel Novome iz koje su izrasle glazbe u drugim mjestima Donjih Kaštela: u Kaštel Starome i Kaštel Štafiliću. Sve te tri glazbe vodio je kao kapelnik, a bavio se i skladanjem (primjerice pjesma *Dobra večer, dušo ljubljena*) (Širola 1944: 335-336; Vuletin 2005: 134-174). Star 34 godine, Berket je Bersi otpjevao jednu crkvenu i pet dalmatinskih gradskih ljubavnih pjesama (br. 141, 225, 226, 227, 331, 455). Otpjevao je i ljubavnu pjesmu koja je bila podrijetlom najvjerojatnije iz Srbije ili Bosne (br. 330), hrvatsku preporodnu pjesmu (dodatak br. 28) i pjesmu koja je bila prerada jedne tada popularne talijanske pjesme (dodatak br. 29). Glazbeni svijet Ivana Berketa dijele i **Ćiril Zaneta** (r. 1881.) i **Milivoj Koludrović** (r. 1881.). Njih dvojica vršnjaka bila su zajedno s Ivanom Berketom i drugima osnivači i pjevači zbora *Bihaćka vila* oko 1900. (Vuletin 2005: 174-178). Ćiril Zaneta je imao osnovnoškolsko obrazovanje i uz to je prethodno putovao po središnjoj Hrvatskoj i Slavoniji (Bersa 1944: 346). Milivoj Koludrović bio je učitelj i kasnije trgovac (ibid.: 340). Obojicu je Bersa melografirao u Kaštel Gomilici 1906. Svaki je pjevao posebno, ali su ukupno otpjevali

[5] Čini se da je Širola pri uređivanju napravio grešku kad je na str. 395. napisao opasku za pjesmu *A te tvoje vlasi* (br. 244), koju je otpjevao Jure Pavlov: "Ovu je popievku pjevač čuo od nekog kaluđera iz Brečanca kod Splita." Pjesma ima istu dalmatinsku gradsku melodiju kao prethodna pjesma ovoga pjevača *U nedilju jesi* (br. 243), a i stihovi su tipični za splitsko područje. Vjerojatno je ova opaska greškom dvaput napisana, a zapravo se odnosi samo na pjesmu don Damjana Pavlova *Na priestolju mlad kalife*.

devet dalmatinskih gradskih ljubavnih pjesama (br. 187, 221, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 430) te po jednu šaljivu pjesmu (br. 84), pjesmu iz kola (br. 23) i uspavanku (br. 57). Otpjevali su i jednu pjesmu iz preporodnog razdoblja iz sjeverne Hrvatske (br. 314) kao i jednu pjesmu koja potječe iz Bosne ili Srbije (br. 428).

Sljedeći Bersin pjevač također je bio istaknuta osoba u Kaštel Novome. Bio je to **Ante Zaneta** (r. 1878.), koji je završio osnovnu školu i bio poljodjelac i kasnije trgovac. Bersi je otpjevao devet dalmatinskih gradskih ljubavnih pjesama (br. 218, 228, 332, 333, 334, 437, 438, 439, 440). Širola navodi da je u vrijeme njegova dopunskog istraživanja Ante Zaneta bio načelnik Donjih Kaštela te daje druge zanimljive opaske o njemu, ali i o Bersinoj istraživačkoj metodi i općenito o tadašnjem glazbovanju u Kaštel Novome. Kaže da je Zaneta „mnogo (…) putovao, bio je u Grčkoj (u Solunu je slušao stare helenske popievke, koje su mu se činile slične našima), Francuzskoj, Švicarskoj i Italiji. Kad je Bersi pjevao popievke, bio je još težak. (…) Nije bio osobiti pjevač, no Bersa ga je izazvao, da i on pjeva, jer je htio čuti popievke od pjevača, koji se pjevanjem nije mnogo zanimao. Drugi Bersini pjevači iz Kaštel-Novog bili su iztaknuti, znali su čak i note. Pomagao je Bersi kod sabiranja popievaka time, da je posredovao kod upoznavanja, a i našao mu pjevače." (Širola 1944: 346)

Braća **Nikola Vuletić** (r. 1844.) i **Ante Vuletić** (r. 1851.) otpjevali su Bersi dvije pjesme zajedno (br. 86, 339), ali se iz Bersinih podataka ne može doznati jesu li pjevali dvoglasno jer ih je Bersa zapisao jednoglasno (ibid.: 359). Otpjevali su dalmatinske gradske pjesme. Međutim, veoma su zanimljive Bersine opaske o životu ove dvojice braće, koji su tada bili sredovječni ljudi. Obojica su završili osnovnu školu i proveli dio života kao vojnici i težaci. U Bersino doba Ante je bio „zanimanjem težak i posjednik. Nosio se fino. Dobar pjevač (prvi tenor)." (Bersa 1944: 345), dok je Nikola bio „zanimanjem najprije težak, poslije se bavio trgovinom. Ma da mu je trgovina kasnije propala, vazda se ugledno oblačio. Učio je samo pučku školu, ali je i kao samouk postao naobražen." (ibid.: 345-346)

Posljednja dva Bersina pjevača u Kaštel Novome bili su **Damjan Katalinić** (r. 1869.) i **Ante Žburin (Šburin)** (r. 1845.). Katalinić je bio trgovac i kretao se po Jadranu i sjevernoj Hrvatskoj, boravio i u Beču i Pragu, organizirao *Hrvatsku štedionicu* u Kaštel Starom, a bio je i član mnogih kulturnih društava. No, Bersi je otpjevao tek jednu šaljivu pjesmu (br. 65) (ibid.: 340). Ante Žburin bio je nepismen i u mlađim je danima kao vojni i trgovački mornar intenzivno putovao Sredozemljem, osobito Jadranom. Kasnije je do kraja života bio težak. No, u njegovih šest dalmatinskih gradskih pjesama kriju se različiti žanrovi: jedna šaljiva makaronska pjesma u kojoj se miješaju talijanski i hrvatski jezik, a govori o dalmatinskoj djevojci „sumnjiva morala" koja vrluda tršćanskom lukom (br. 85), još jedna šaljiva pjesma (br.

83), napitnica (br. 102), ljubavna deseteračka pjesma (br. 229), ljubavna šesteračka pjesma (br. 337) te ljubavna pjesma koja se povezuje s hrvatskim narodnim preporodom (br. 338). U sedmom desetljeću života njegov je repertoar dakle odražavao njegov životni put mornara i težaka koji je u rodnome mjestu pratio raznovrsne promjene u glazbenim žanrovima, kao i bujna politička i kulturna gibanja koja su malo kaštelansko mjesto sve više pretvarala iz ruralne u urbanu sredinu (ibid.: 346).

U **Kaštel Lukšiću** Bersa je 1907. zapisao šest pjesama **Bare Rodina,** koji je tada bio pučki učitelj u Kaštel Kambelovcu i Kaštel Lukšiću te crkveni orguljaš i popravljač glazbala. Pritom nije zapisao godinu Rodinova rođenja (ibid.: 344). Rodin je Bersi otpjevao četiri dalmatinske gradske ljubavne pjesme (br. 335, 336, 434, 441) i dvije šaljive pjesme (br. 64, 476).

U **Vranjicu** je Bersa zapisao jednu ljubavnu pjesmu (br. 301) koju mu je otpjevao **don Bartul Ganga** (r. 1880.), rodom iz **Kaštel Sućurca**, tada župnik u Dicmu. Po svome tekstu ta pjesma pripada romantizmu sjeverne Hrvatske (ibid.: 338, 354).

U **Solinu** su 1906. Bersi pjevala dva pjevača, **Ante Ivić** (r. 1874.), trgovac i gostioničar koji „nije mnogo putovao" (ibid.: 339), i **Kojo Mandić**, o kojemu nema drugih podataka osim da je rođen oko 1856. (ibid.: 341). Ivić je otpjevao četrnaest pjesama, a Mandić tri pjesme. Ivić je očito bio crkveni pjevač, pa je otpjevao dva glagoljaška misna napjeva i jednu kolendu (br. 149, 150, 117), ali i tri šaljive pjesme (br. 80, 80a, 81) (ibid.: 385). U njegovoj šaljivoj pjesmi *Jeo popo sira* (br. 81), koja se, prema Bersinu podatku, u Solinu pjevala od 1890-ih (ibid.: 379), izražava se krajnje lascivna aluzija na svećenički celibat, što opet govori o podvojenom odnosu pučkog crkvenog pjevača kao svjetovnjaka – aktivnog sudionika u vjerskom životu – prema celibatskoj stegi i hijerarhijskoj strukturi Katoličke crkve. Ante Ivić otpjevao je uz to i sedam dalmatinskih gradskih ljubavnih pjesama (br. 207, 302, 304, 414, 415, 416, 417), a Kojo Mandić tri takve ljubavne pjesme (br. 206, 356, 413). Samo jedna deseteračka pjesma – *Ne ću pasa rad' majčina glasa* koju je otpjevao Ante Ivić, a Bersa je uvrstio u dodatak – ima mali opseg i donekle podsjeća na glazbene stilove dinarskoga zaleđa (dodatak br. 21).

Bersa je 1906. u **Splitu** zapisao dvadeset i pet napjeva od trojice pjevača. Svaki je dolazio iz različitih splitskih težačkih gradskih četvrti: Velog Varoša, Lučca i Manuša. Prvi pjevač, **Vjekoslav Radica** (r. 1863.) bio je učitelj i ravnatelj u **Velom Varošu**, nacionalni prosvjetitelj („sokol") i promicatelj težačkoga zadrugarstva koji je, kako navodi Širola, „dugo (…) vremena vodio prvu Reifffeisensku blagajnu u Velom varošu" (Širola 1944: 343). Otpjevao je pet dalmatinskih gradskih pjesama: dvije serenadne pjesme (br. 208, 418), šaljivu pjesmu koja aludira na svećenički celibat (br. 82), dugačku deseteračku „junačku" pjesmu (br. 363) i pjesmu koja tek-

stom *Oj javore, javore…* (br. 394) pripada veoma širokom južnoslavenskom prostoru. Drugi pjevač, **Ante Ružić** (r. 1876.) iz četvrti **Lučca**, bio je „organizator težaka i općinski vijećnik" (ibid.: 344). Otpjevao je sedam pjesama različitih žanrova: tri serenadne (br. 205, 408, 409) te po jednu vojničku (br. 10), šaljivu (br. 68), crkvenu (br. 148) i pjesmu koju Bersa karakterizira kao „žetelačku" (br. 109), premda je riječ o pjesmi *Budila majka Ivana,* koja se najvjerojatnije pjevala i u drugim prigodama. Pjevač **Jakov Roje** (r. 1873.) bio je splitski težak iz četvrti **Manuša** (ibid.: 344, 354). Otpjevao je Bersi devet dalmatinskih gradskih serenadnih pjesama (br. 296, 297, 300, 402, 403, 404, 405, 406, 407), vojničku pjesmu (br. 299), ljubavnu pjesmu u desetercu s tekstom koji potječe iz unutrašnjosti (br. 298) i ljubavnu pjesmu koja je došla iz „preporodne" sjeverne Hrvatske (br. 273). Širola navodi da je Jakov Roje vjerojatno pjevao i varijantu pjesme *Budila majka Ivana*, koju Bersa nije želio uvrstiti u zbirku, pa ju je Širola stavio u „Dodatak" (br. 20) (ibid.: 354).

Omiško i Makarsko primorje

Dok je u području Splita i Kaštela Bersa zapisivao samo pjevanje muškaraca, u Omišu, udaljenom tridesetak kilometara od Splita i današnjem središtu klapskoga pjevanja, zapisao je 1907. pjevanje triju žena i jednoga muškarca. Sveukupno je zapisao dvadeset i tri pjesme. O omiškim pjevačicama Bersa ne donosi puno osobnih podataka. Sve su tri bile istih godina: **Ruža Pešić**, djevojačkim prezimenom Raffanelli (r. 1885.), **Marija Malenica** (ili Manenica) (r. 1888.) i **Marija Marušić** (r. 1888.) (Bersa 1944: 341, 343). Veoma je zanimljiv repertoar koji su otpjevale jer on prilično odudara od repertoara muških pjevača iz užega splitskog područja. Svaka je pjevačica pjevala zasebno, ali ću njihove pjesme predstaviti zajednički, i to prema žanrovima i podrijetlu pjesama jer takva analiza jasno pokazuje da su imale slične glazbene ukuse. Od ukupno petnaest pjesama samo bi se tri sa sigurnošću mogle pripisati dalmatinskoj gradskoj ljubavnoj lirici iz 19. i s početka 20. stoljeća (br. 223, 327, 362). Ruža Pešić uz to je otpjevala dvije pjesme iz kola (br. 13, 26). No, ostalih deset pjesama moglo bi se pripisati tada recentnim utjecajima romantizma i narodnoga preporoda, što se vidi i iz tekstova i iz melodija koje nalazimo u brojnim pjesmaricama iz toga razdoblja iz unutrašnjosti. Pritom šest pjesama dolazi iz sjeverne Hrvatske (br. 222, 242, 360, 361, dodatak br. 25, 26, 27), jedna iz Slovenije (dodatak br. 24), a dvije vjerojatno iz Vojvodine, Srbije ili Bosne (br. 173, 326). Razumljivo je pretpostaviti da su navedene pjesme te tri tada mlade žene često i rado pjevale. Vrlo su vjerojatno bile pismene i imale osnovnoškolsko obrazovanje jer su potpuni tekstovi pjesama koje je Bersa zapisao gotovo identični onima u raznim pjesmaricama. Ostaje otvoreno pitanje zašto Bersi nisu pjevale pjesme iz dalmatinske gradske tradicije već pjesme podrijetlom iz unutrašnjosti.

Josip Velić (r. 1882.) bio je jedini muški Bersin pjevač u Omišu. Sa završenom gimnazijom bio je porezni činovnik u Omišu, a službovao je tijekom života i u Vrgorcu, Imotskom i Trogiru. Uglavnom je, kako navodi Širola, u svome životu malo putovao (ibid.: 345). Bersi je otpjevao osam pjesama, a njegov je repertoar bio veoma raznolik poput repertoara njegovih triju omiških vršnjakinja, Bersinih pjevačica. Među Velićevim pjesmama dvije su dalmatinske gradske ljubavne pjesme (br. 328, 329), jedna kolenda u kojoj ima i elemenata dinarskoga glazbenog sustava (br. 161), vojnička koračnica koja nema izravne veze s Dalmacijom (br. 4) te četiri pjesme koje pripadaju romantizmu sjevernih južnoslavenskih krajeva – Vojvodine ili sjeverne Hrvatske (br. 101, 174, 224, 435). Pritom je zanimljivo da je za pjesmu *Sarajevsko ravno polje* Velić Bersi tvrdio da je unesena iz Bosne, ali da se u Omišu pjeva odavna. Bersa pritom kaže: „Konac nije u duhu slavenske nego u duhu talijanske glasbe.“ (kadenca V-III-I-II-III-I) (ibid.: 406)

U **Makarskoj** je Bersa 1906. zapisao pjevanje dvojice muškaraca i četiriju žena. Sveukupno je zapisao trideset i sedam pjesama. Najviše pjesama otpjevala su zajedno dva prijatelja, oba rođena 1891. godine: kasniji općinski tajnik **Josip Marinović** te kasniji brijač sa završenom osnovnom školom **Vladimir Ribarović** (ibid.: 341, 344). U doba Bersina zapisivanja oni su bili mladići stari tek 15 godina. Otpjevali su jednu vojničku pjesmu (br. 11) i pet dalmatinskih gradskih ljubavnih pjesama (br. 196, 245, 284, 285, 349) te jednu crkvenu pjesmu (br. 146). No, otpjevali su i dvije pjesme koje vjerojatno dolaze iz romantizma sjeverne Hrvatske (br. 286, 287) te tri pjesme koje dolaze iz istočnih krajeva, vjerojatno Vojvodine, Bosne ili Srbije (br. 292, 393, 393a). Slično toj dvojici prijatelja, i dvije su žene zajedno pjevale Bersi: **Marija Ribolli** (r. 1852.) i **Emilija Rocco** (r. 1894.). Marija je tada bila „ravnajuća učiteljica“, a Emilija, mlađa od nje pune 42 godine, kasnije također učiteljica, imala je prigodom Bersina posjeta tek 12 godina (ibid.: 344). No, očito ih je zajednički društveni krug (obje su imale talijanska prezimena!) povezivao i u zajedničkom glazbovanju. Otpjevale su četiri crkvene pjesme (br. 137, 139, 142, 145), što ukazuje na to da su u onodobnom makarskom crkvenom pjevanju sudjelovale i žene. Treća Bersina pjevačica bila je tada četrnaestogodišnjakinja **Karmela Delić** (r. 1892.), koja je kasnije završila srednju školu i bila kućanica (ibid.: 337). Njen je repertoar bio sličan onome vršnjakā Marinovića i Ribarovića. Otpjevala je pet dalmatinskih gradskih ljubavnih pjesama (br. 288, 289, 290, 395, 398) i jednu crkvenu pjesmu (dodatak br. 15), dvije pjesme koje vjerojatno potječu iz razdoblja romantizma u sjevernoj Hrvatskoj (br. 397, dodatak br. 14) i jednu pjesmu iz Vojvodine, Bosne ili Srbije (br. 436). Posljednja, četvrta, Bersina pjevačica u Makarskoj bila je **Jela Bašković** (r. 1848.), domaćica sa završenom osnovnom školom. Imala je 58 godina kada je Bersa posjetio Makarsku (ibid.: 335). Otpjevala je četiri dalmatinske

gradske ljubavne pjesme (br. 198, 200, 293, 396), ljubavnu pripovjednu deseteračku pjesmu s melodijom maloga opsega (br. 294), šaljivu pjesmu u kojoj se na zanimljiv način miješa melodija preporodne koračnice i starinska pripovjedna melodija malog opsega (br. 63) te pjesmu koja ima domaću melodiju, ali joj je tekst vjerojatno došao iz unutrašnjosti, možda iz Bosne (br. 201).

Bersa je 1906. u **Baškoj Vodi** zapisao dvadeset i šest napjeva. Slično kao i u susjednoj Makarskoj i Omišu, Bersa je i u Baškoj Vodi zapisao zajedničko pjevanje dviju mladih prijateljica vršnjakinja **Mare Jurišić** (r. 1887.) i **Milke Stanišić** (r. 1885.). Obje su bile neškolovane, a za Maru Jurišić Bersa izravno navodi da je bila nepismena (ibid.: 339, 345). Otpjevale su četiri dalmatinske gradske pjesme (br. 202, 203, 401, 467). Među njima je i deseteračka *Lipa ti je s večera vedrina* (br. 401). Uz njih je Bersa zapisao i pjevanje dvojice „stranaca" koji su tada službovali u Baškoj Vodi.

Bruno Nališ[6] (r. 1876. u **Sućurju** na otoku Hvaru) bio je poštanski upravitelj širom Dalmacije, ali je od 1902. do 1912. službovao u Baškoj Vodi (ibid.: 342). Kao i prethodne pjevačice, otpjevao je tri dalmatinske gradske pjesme (br. 204, 263, 348). Među njima je i deseteračka *Kad m' je bilo dvanaest godinica* (br. 204). Njegova osmeračka pjesma *Svu noć mi bulbul popjeva* (uz nastavak „Ustaj Ivo Ivane tvoja se ljuba udaje") po svojoj melodiji odaje da dolazi iz sjevernih krajeva jer je melodijski bliska stilu pjevanja *na bas* (br. 291). Nališ je Bersi otpjevao i pet pjesama koje izravno potječu iz sjevernohrvatskoga romantizma (br. 248, 256, 295, dodatak br. 17, 18).

Fra Luigi (o. Vjekoslav) Donelli (r. 1864. u Makarskoj) bio je župnik u Baškoj Vodi od 1906. do 1910. (ibid.: 338). Inače je župnikovao u raznim mjestima u kojima stoljećima vode pastoral franjevci Provincije Presvetog Otkupitelja: u mjestima Makarskoga primorja (Gradac, Brist, Podaca), Vrgorske i Imotske krajine (Vrgorac, Slivno) i doline Neretve (Metković, Pasičina, Plina), u Sumartinu na otoku Braču i u Kruševu u Bukovici. Ovaj široki prostor njegova obitavanja povezan sa životnim pozivom sigurno je obogatio njegov glazbeni svijet i znanje o raznolikosti stilova i žanrova tradicijske glazbe. S 42 godine starosti Bersi je uglavnom pjevao pjesme povezane s njegovim intelektualnim krugom svećenika i narodnih preporoditelja u malim urbanim sredinama. Donelli Bersi nije otpjevao nijednu dalmatinsku gradsku pjesmu! Otpjevao je jedan napjev za *Lauretanske litanije* posvećene svetoj Mariji (br. 147), dvije pjesme s preporodnom tematikom (br. 48, 399) i pjesmu *Vrbniče nad morem* (br. 400). Uz njih je otpjevao i ljubavnu napitnicu (dodatak br. 16), tri šaljive pjesme koje su bilo tekstom ili melodijom bliske tradicijskoj glazbi Slavonije i Vojvodine (br. 67, 78, 79) te tri napitnice koje vuku podrijetlo iz sjeverne Hrvatske ili Vojvodine (br. 97, 98, 99). Bersa ne donosi precizno tko mu je otpjevao romantičnu pjesmu podrijetlom iz sjeverne Hrvatske *Plovi, lađice, niz ovu mirnu*

[6] Na nekoliko mjesta, na str. 282 i u „Dodatku" na str. XIV i XV, pojavljuje se i oblik prezimena Mališ.

obalu (dodatak br. 19), odnosno je li to bio fra Luigi Donelli ili Bruno Nališ. Nakraju ističem kao veoma zanimljiv primjer pjesmu *Sjedi starac na kamenu* (br. 105), koju je otpjevao fra Luigi Donelli, a Bersa ju je uvrstio u „žetelačke" pjesme. Riječ je zapravo o pripovjednoj šaljivoj nabrajalici. Sličnu je pjesmu pod nazivom *Daj mi, starče, štap!* iste godine u Vrlici otpjevao tamošnji župnik **fra Ivon Menđušić** (Mendušić), rođen u selu Pokrovniku u šibenskom zaleđu 1872. godine (br. 106) (ibid.: 342). To je bila jedina pjesma koju je Menđušić otpjevao Bersi i pritom je naveo da ona potječe iz Makarskoga primorja. Pretpostavljam stoga da se ta pjesma vjerojatno često pjevala među franjevačkim bogoslovima u Makarskoj, gdje se nalazilo obrazovno središte Provincije Presvetog Otkupitelja, ili na nekom drugom sličnom mjestu gdje su se okupljali franjevci.

Širola je potanje razmotrio značajke Bersinih višeglasnih zapisa u Makarskoj i Baškoj Vodi (Širola 1944: 155, 353-354). Učiteljice Marija Ribolli i Emilija Rocco pjevale su zajedno dvoglasno. Pjesma *Svanu čestita svitlosti zora* (br. 137) pretežno je u tercnom dvoglasju, ali donji glas mjestimično pjeva i bordunski, a povremeno se javlja i jednoglasje. Pjesma *Veseli se, majko Božja* (br. 139) zapisana je u tercama. Veoma melizmatična korizmena pjesma *Isuse mili* (145) sadrži jednoglasne dijelove te dijelove u tercnom dvoglasju, a pojavljuju se i kvinte. Josip Marinović i Vladimir Ribarović pjevali su pjesmu *Muka gorka* (br. 146) u tercnom dvoglasju sa završetcima melodijskih redaka u kvintama. U dvoglasnoj pjesmi *Počela zora cikati* (br. 284) prevladava tercno dvoglasje uz povremeno pjevanje bordunskoga donjega glasa. Dvoglasna pjesma *Milko moja, ljubim te ja* (br. 287) pretežno je u sekstama, a dvoglasna pjesma *Oj javore, javore* (br. 393) u potpunosti je u tercama. Pjesmu *Na nebu zvjezdice* Mare Jurišić i Milka Stanišić pjevale su Bersi u Baškoj Vodi dvoglasno u tercama, s time da je uvod jednoglasan (ibid.: 155, 354).

Priobalna mjesta u sjevernoj Dalmaciji

U **Šibeniku** je 1907. Bersa zapisivao pjesme u trima gradskim predjelima: **Dolcu**, **Varošu** i **Gorici**. U **Dolcu** je zapisao trinaest pjesama koje je otpjevao **Mate Bujas** (r. 1876.), težak s osnovnom školom, dvije pjesme koje je otpjevao **Vice Bujas** (r. 1868.), također težak s osnovnom školom, te dvije pjesme koje je otpjevao **dr. Vicko Iljadica** (r. 1869.), političar, trgovac i industrijalac koji je gimnaziju završio u Splitu i pravo u Pragu (Bersa 1944: 337, 339, 361). Pjesme Mate Bujasa većinom su dalmatinske gradske ljubavne pjesme (sedam pjesama, br. 90, 324, 343, 344, 432, 451, 452), tri su verzije ljubavnih pjesama iz sjevernih krajeva (br. 2, 91, 233), a tri pripadaju raznim žanrovima: melizmatična crkvena pjesma (br. 166), nabrajalica malog opsega (br. 89) i pjesma koja pripada sjevernohrvatskom romantizmu (br. 6). Vice Bujas otpjevao je pjesmu koja pripada sjevernohrvatskom romantizmu (br. 50) i

deseteračku pripovjednu pjesmu malog opsega (br. 450). Vicko Iljadica otpjevao je dalmatinsku serenadnu pjesmu (br. 453) i lokalnu varijantu poznate pjesme sa sjevera *Oj jesenske duge noći* (br. 234). U gradskom predjelu **Varoš** Bersa je zapisao devet pjesama koje je otpjevala **Luca Grubišić** (nepoznate godine rođenja). Među njima je osam dalmatinskih gradskih pjesama (br. 133, 235, 236, 323, 345, 347, 350) i jedna pripovjedna pjesma u opsegu kvarte (br. 454) (ibid.: 339). U gradskom predjelu **Gorica** Bersa je zapisao pjesmu *Dobra večer, uzorita* koju mu je otpjevao **Josip Škarica** (r. 1883.), koji je imao završenu osnovnu školu i ratarski tečaj, četiri godine služio je kao vojni mornar u Puli te je inače puno putovao (ibid.: 345, 360).

Širola je ukazao na značajke višeglasja u pjesmama koje je Bersa zapisao u Šibeniku (Širola 1944: 361). Pjesma Vice Bujasa *Domorodke, domorodke, oj premile* (br. 50) ima jednoglasni početak, a zatim slijedi tercno dvoglasje, s time da donji glas ostaje ležati na istom tonu kada gornji glas ornamentira melodiju. U pjesmi Mate Bujasa *Nebo je tako vedro* (br. 91b) dva gornja glasa pjevaju u tercama, a basovski glas „leži" na dominanti i na finalisu skače na toniku. Bersa ne donosi podatke tko je pjevao ostale glasove. Moguće je da su pjevali zajedno Mate i Vice Bujas te Vicko Iljadica. Pjesma Luce Grubišić *Dragoga sam srila* (br. 235) ima jednoglasni uvod nakon kojega slijedi tercno dvoglasje. Nema podataka tko je bila druga pjevačica ili možda pjevač (što je manje vjerojatno).

U **Tisnome** na otoku Murteru Bersa je zapisao trinaest napjeva. **Ivan Kaleb** (r. 1876.) bio je trgovac koji je putovao po tadašnjoj Austro-Ugarskoj i Srbiji. Bersi je otpjevao deset pjesama: dvije pjesme „iz kola" (br. 22, 24), svadbenu pjesmu (br. 103), četiri crkvene pjesme (br. 143, 163, 164, 165), ljubavnu pjesmu u stilu ojkanja (br. 179) te dva napjeva za pjevanje pripovjednih pjesama, osobito onih iz Kačićeva *Razgovora* (br. 371, 372, 403) (Bersa 1944: 340). **Niko Macura** (r. 1854.), učitelj koji je malo putovao, otpjevao je dvije crkvene pjesme (br. 127, 155). (ibid.: 341) Veoma je značajno da svi svjetovni napjevi koje je otpjevao Ivan Kaleb imaju mali opseg i druge melodijske značajke tipične za stariju vokalnu glazbu Murtera (Milin-Ćurin 2002: 45-62). S druge su strane crkveni napjevi izrazito melizmatični. Značajno je i da su Bersi dugačku „junačku" deseteračku pjesmu (br. 373) otpjevale dvoglasno dvije žene težakinje, nepismena **Ivanica Barin-Turica** (r. 1882.) i osnovnoškolski obrazovana **Antica Barbača** (r. 1890.) (ibid.: 335). Njihova je pjesma maloga opsega i donji je glas bordunski, a intervali među dvjema dionicama kreću se u opsegu velike sekunde (Bersa 1944: 403).

U **Pirovcu**[7] je Bersa zapisao pet pjesama koje je otpjevao **Ive Krpetić** (r. 1880.), težak s osnovnom školom (ibid.: 340). Otpjevao je četiri dalmatinske serenadne pjesme (br. 240, 322, 354, 355) i jednu „čobansku" pjesmu malog opsega (br. 180).

[7] Bersa uz naziv Pirovac donosi i drugi naziv mjesta: Zlosela, koji su mještani također rabili.

U **Pakoštanima** je Bersa zabilježio pet pjesama od dvojice težaka s osnovnom školom: **Ante Čudine** (nepoznate godina rođenja), koji je bio vojnik i boravio neko vrijeme u Americi, i **Gašpara Nikolića** (r. 1887.) (ibid.: 337, 342). Ante Čudina samostalno je otpjevao „čobansku" pripovjednu pjesmu maloga opsega (br. 181), a Gašpar Nikolić dvije dalmatinske serenadne pjesme (br. 358, 433). No, njih dvojica otpjevali su zajednički dvoglasno dvije pjesme (br. 357, 369). U dvoglasnoj pjesmi *Oj divojko* (br. 357) odnosi među dionicama uglavnom su terce, a povremeno se pojavljuju i kvarte, dok pjesma završava u intervalu velike sekunde. Bersa kod te pjesme donosi opasku: „Takvom sekundom svršavaju obično narodne popievke, kad se pjevaju u dva glasa." (ibid.: 362). Navodi i da se na melodiju pjesme *Ranjen junak u goricu pade* (br. 369) u Pakoštanima pjevaju pripovjedne pjesme iz Kačićeva *Razgovora* (ibid.: 362, 402). Inače, Bersa donosi jednoglasnu i dvoglasnu varijantu ovoga napjeva. U dvoglasnoj prva četiri sloga u donjem glasu pjeva jedan pjevač, a zatim mu se u višem glasu u terci priključuje drugi te tercno dvoglasje traje sve do unisonoga finalisa.

U **Svetome Filipu i Jakovu** Bersa je zapisao devet pjesama. **Joso Brzić** (r. 1890.), mladić u Bersino vrijeme, a kasnije težak i cestar koji je boravio neko vrijeme u Americi i kao mornar obišao sve luke sjeverne Dalmacije (ibid.: 336-337), otpjevao je četiri pjesme (br. 93, 182, 241, 473), a **Ive Zorić** (r. 1881.), težak s osnovnom školom, koji je boravio neko vrijeme u Americi, a po povratku bio sezonski radnik i vojnik (ibid.: 346), otpjevao je tri pjesme (br. 216, 474, 475). Svih sedam pjesama koje su pojedinačno otpjevali pripada dalmatinskim gradskim pjesmama. Od toga su tri i tekstom tipične dalmatinske (br. 93, 216, 475), a u ostalim se četirima naziru tekstovni elementi koji su došli sa sjevera.

Don Srećko Ivasović (r. 1871.) iz Kaštel Staroga bio je u Bersino doba župnik u Svetome Filipu i Jakovu i Sukošanu, a kasnije je putovao po Europi. Bersa je zapisao u Svetome Filipu i Jakovu njegovu verziju crkvene pjesme *O Marijo mili glas* (br. 167) (ibid.: 339).

Dalmatinsko zaleđe

U **Glavicama**, selu nadomak Sinja, Bersa je 1906. naišao na zanimljivu situaciju. Pjevao mu je domaći težak i tri muškarca podrijetlom iz drugih krajeva koji su, kako pretpostavlja Širola, službovali kao policajci u selu (ibid.: 349-350). Jedan je bio iz Komiže na otoku Visu, drugi s otoka Mljeta i treći iz Rijeke dubrovačke. Na taj su način i ta tri mjesta koja Bersa nije posjetio zastupljena kao lokaliteti u njegovoj zbirci. U doba Širolina dolaska u Glavice i Komižu Bersini su pjevači iz tih mjesta bili mrtvi, a sâm Širola navodi da nije dospio poći u Dubrovnik i na otok Mljet da provjeri podatke o tamošnjim Bersinim pjevačima (ibid.). Stoga i ja, poput

Širole, analiziram pjevanje „stranaca" u Glavicama u kontekstu regijā iz kojih su potjecali. No, to ujedno govori i o tome da se interakcija između dva vrlo različita glazbena sustava – dinarskoga i primorskoga – u Glavicama tada mogla prilično intenzivno odvijati. Domaći težak **Ivan Cvrlje** (r. 1855.) otpjevao je Bersi dvije pjesme, od kojih je jedna šaljiva pjesma s melodijom malog opsega u stilu koračnice (br. 70), a druga je ljubavna pjesma koja svojim malim opsegom i značajkama teksta pripada tradicijskoj glazbi dalmatinskoga zaleđa (br. 246) (ibid.: 337).

U **Dicmu** je Bersa zapisao dva napjeva od **Mirka Bošnjaka** (r. 1870-ih), kojega je opisao kao „guslara" (ibid.: 336, 377). Bošnjak je otpjevao dvije šaljive pjesme koje dolaze iz sjevernih krajeva (br. 71, 73).

U **Ugljanima**, selu u okolici Trilja, Bersa je imao sličnu situaciju poput one u Glavicama. Pjevali su mu troje domaćih pjevača, lokalni župnik fra Frane Tonković podrijetlom iz drugog kraja dalmatinskog zaleđa – Imotske krajine, te Marko Bradašić iz Ložišća na Braču koji je u Ugljanima vjerojatno službovao kao činovnik ili vojnik. Težak iz sela **Ivan Vrcan** (r. 1885.) otpjevao je tri pjesme, sve s melodijom maloga opsega (br. 95, 253, 383). Pritom je jedna pjesma svatovska, a dvije su ljubavne pjesme, od kojih je jedna pripovjedna deseteračka. (ibid.: 345) Također su i dvije „čobanice" **Matija i Luca Babić** (r. 1890.) otpjevale jednoglasno jednu „čobansku" pjesmu maloga opsega (br. 168). (ibid.: 335)

Tadašnji župnik u Ugljanima **fra Frane Tonković** (r. 1868.) bio je rodom iz Podbablja kraj Imotskog, pa je Bersi otpjevao dvije kolske pjesme maloga opsega iz svoga rodnog kraja (br. 14, 15). Inače je nakon bogoslovskih studija u priobalju službovao u raznim župama dalmatinskog zaleđa (ibid.: 345, 350).

U gradiću **Trilju** Bersa je zapisao devet pjesama. Pjevali su mu ponaosob dva muškarca: **Joso Latinac** (r. 1868.), „težak s osnovnom školom", i **Luka Mateljan** (r. 1872.), „dobro pismeni težak". Latinac je otpjevao dalmatinsku gradsku pjesmu (br. 185) i šest pripovjednih pjesama maloga opsega: tri deseteračke (br. 55, 257, 384), dvije osmeračke (br. 94, 170) i jednu jedanaesteračku (br. 258) (ibid.: 341). Navedene pjesme pripadaju raznim žanrovima (svatovske, čobanske, ljubavne, „razne") i imaju specifične odlike teksta i melodije. Tako su se u svatovsku pjesmu *Od mora eto svatova* (br. 94) inkorporirali šaljivi elementi teksta koji vjerojatno potječu iz zapadnih krajeva Hrvatske („delaj dečko, bum, bum, bum (…) juhaha!") (ibid.: 40, 193). Pjesmu s romantičnim tekstom podrijetlom iz sjeverne Hrvatske *Djevo, djevo, što mi ljubav kratiš?* (br. 255) Joso Latinac izveo je u oligotonskom opsegu terce (ibid.: 91, 251). Pjesma *Sedam dana, da ja spavam sama* (br. 257) melodijom podsjeća na pjevanje *na bas* (ibid.: 92, 252), a kod pjesme *Mujo Maru na krilašcu držaše* (br. 258) Bersa se možda nije snašao pri melografiranju jer donosi posve nekarakterističan tonski niz VI-I-II-III (ibid.: 92, 252). Luka Mateljan otpjevao je Bersi

dvije pripovjedne osmeračke pjesme maloga opsega (br. 169, 184) (ibid.: 341). Iz Latinčevih i Mateljanovih pjesama može se razabrati da se početkom 20. stoljeća u Trilju u najvećoj mjeri izvodila tradicijska glazba dinarskih osobina, za razliku od obližnjeg Sinja, gdje je prevladala novija gradska tradicija koja je pritjecala iz priobalja. No, u Trilj – maleno trgovište na sjecištu putova Bosne i Dalmacije – tada su snažno pristizali i glazbeni utjecaji iz kopnene unutrašnjosti.

U **Sinju** je Bersa zapisao šesnaest napjeva. Pjevali su mu trojica pjevača koji su svi završili sinjsku franjevačku gimnaziju i bili zaposleni u državnoj službi, a uz to je čuo i jednu pjesmu kako je izdaleka pjevaju dva dječaka i uspio je zapisati. **Ante Grabovac** (r. 1868.), čija je majka bila rodom iz splitskoga Velog Varoša, otpjevao je šest pjesama. Bio je sudski činovnik i barjaktar Alkarskog društva (ibid.: 338). Četiri njegove pjesme pripadaju dalmatinskome gradskom stilu (br. 1, 249, 250, 381), a dvije su romantične pjesme iz unutrašnjosti (sjeverne Hrvatske, Bosne ili Vojvodine). Za obje te pjesme koje potječu iz drugih krajeva Širola donosi opaske. On ukazuje na raširenost pjesme *Oj jesenske duge noći* (br. 251) u čitavoj Hrvatskoj (Širola 1944: 396), a Bersa donosi i opasku uz pjesmu *Maršírala preko Sarajeva* (br. 382): „Ovo je bosanska popievka, ali se od petdeset godina pjeva u Sinju." (Bersa 1944: 404). To je, međutim, nemoguće, jer se ta pjesma vojničkoga karaktera mogla pojaviti s tekstom u kojem se spominje Sarajevo tek nakon austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine. **Petar Marković** (r. 1884.), općinski tajnik (ibid.: 341), Bersi je ukupno otpjevao devet pjesama. Među njima se ističu četiri pjesme koje je u dvoglasju otpjevao s prijateljem **Franom Grabovcem** (r. 1881.), radnikom u sinjskoj elektrani (ibid.: 338). Tri su dalmatinske gradske ljubavne pjesme (br. 186, 259, 261). Odlike su višeglasja u njima tipične: jedan pjevač pjeva uvodni dio, a zatim oba pjevaju dalje u tercama. Slično tome, Bersa je čuo i **dva dječaka u daljini** kako u tercnom dvoglasju pjevaju dalmatinsku gradsku pjesmu *Oj Marice, srećo moja* (br. 267) i tako ju je i melografirao. Jedna pjesma koju su zajedno otpjevali Marković i Grabovac i tekstom i melodijom ukazuje da je došla iz istočnih krajeva jer joj je naslov *Oj, Bojano, moja vodo hladna!* (br. 260), a melodija joj je u stilu pjevanja *na bas*, pa i sinjski pjevači tijekom izvedbe na dvama mjestima stvaraju kvintno dvoglasje (ibid.: 351). **Petar Marković** Bersi je solistički otpjevao pet pjesama, od kojih su četiri dalmatinske gradske (br. 110, 262, 264, 265), dok je pjesma *Lijepo ti je rano uraniti* (br. 188) poznata kao vrlo raširena u 19. stoljeću, osobito u sjevernoj Hrvatskoj.

U **Kninu** je Bersa zapisao pjevanje dvojice pjevača, od kojih je jedan bio hrvatske, a drugi srpske etničke pripadnosti. **Petar Živković** (r. 1862.), Hrvat, bio je po zanimanju mesar, a inače je bio i crkveni pjevač. Bersi je otpjevao devet pjesama (ibid.: 346), od kojih su dvije crkvene (br. 136, 138). Dijelove crkvene pjesme *Svanu*

nam čestita svjetlosti zora (br. 136) Bersa donosi dvoglasno, no ne postoje podatci je li oba glasa Bersi pjevao Živković ili je pjesmu otpjevao u dvoglasju s još nekim pjevačem (ibid.: 384). Nadalje, Živković je otpjevao tri dalmatinske gradske pjesme (br. 346, 385, 386). Zanimljiv je podatak koji donosi Bersa uz pjesmu *Ustan'te se, kninske vile* (br. 385): „Ovaj je tekst spjevan prigodom odlaska 'pretura' Pavla Rešetara oko 1840., kad je bio premješten iz Knina u Kotor." (ibid.: 404). Nakraju, četiri pjesme koje je otpjevao Živković prema značajkama teksta i melodije (mol i melizmatika) ukazuju na to da im je podrijetlo najvjerojatnije iz Vojvodine, Bosne ili Srbije (br. 191, 266, 458, 462).

Jove Berić (r. 1872.), Srbin, trgovac sa srednjoškolskim obrazovanjem, poslije direktor podružnice Srpske banke u Kninu, otpjevao je Bersi sedam pjesama (ibid.: 335, 351). Sve su njegove pjesme povezane s nacionalnim romantizmom, prije svega srpskim. Tri pjesme zbog tog razloga Bersa najvjerojatnije nije želio uključiti u zbirku, pa ih Širola donosi u *Dodatku* (br. 5, 6, 7). Jednu pjesmu sličnoga sadržaja koja nije uvrštena u zbirku već u *Dodatak* također je vjerojatno pjevao taj pjevač (br. 8). Za pjesmu koju je pjevao Berić *Kako može duša tvoja* Bersa nije bio posve siguran treba li je uvrstiti u zbirku, pa ju je Širola kasnije uvrstio i u glavni dio zbirke (br. 268) i u *Dodatak* (dodatak br. 4). Tri Berićeve pjesme koje je Širola uvrstio u glavni dio zbirke također dolaze iz sjevernih krajeva, vjerojatno iz sjeverne Hrvatske ili iz Vojvodine (br. 7, 72, 192).

U **Vrlici** je Bersa intenzivno melografirao. Tu je zapisao četrdeset napjeva od sedmoro pjevača. Širola navodi: „Bersa je u Vrlici boravio u svemu tri dana (…) Kao da je Bersa boravio tada u većem družtvu, pa su pjevači jedan drugog podsjećali na nove popievke. Kod mnogih je svojih zapisa Bersa doznao, da se od starine pjevaju u Vrlici." (ibid.: 352). Najviše pjesama, petnaest (br. 189, 194, 195, 276, 280, 281, 282, 283, 359, 392, 460, 465, dodatak br. 11, 12, 13), Bersi je otpjevala **Antica Lisičar** (nepoznata godina rođenja), Hrvatica, domaćica s osnovnom školom (ibid.: 341). Vjerojatno je bila pismena s obzirom na to da su mnogi tekstovi njenih pjesama podudarni s onima tiskanima u raznim pjesmaricama. Trojica muškaraca hrvatske etničke pripadnosti, ali različite obrazovanosti i zanimanja, otpjevali su svaki po šest pjesama: **Joso Kulišić** (r. 1859., pjesme br. 8, 17, 18, 76, 274, 365), trgovac i političar u Dalmatinskom saboru koji je završio gimnaziju u Zadru i trgovačku školu u Trstu (ibid.: 340-341), **Ive Tošić** (r. 1854., pjesme br. 275, 277, 278, 279, 390, dodatak br. 9), kovački majstor (ibid.: 345) te **Ivo Brešan** (r. 1849., pjesme br. 3, 77, 96, 193, 272, 391), općinski tajnik i pučki pjesnik koji je završio srednju školu u Splitu (ibid.: 336). **Joso Dogan** (r. 1871.), trgovac, otpjevao je Bersi jednu pjesmu iz kola (br. 16) (ibid.: 337). Veoma su zanimljivi podatci i zapisani primjeri pjevanja tadašnjega pravoslavnog **paroha** u Vrlici **Danila Bukorovića**. Rođen 1889. u Kninu,

bio je paroh u Kistanjama, Vrlici i Dicmu te četrnaest godina u sjevernoj Americi. Bersi je otpjevao devet pjesama i pritom je naveo da se šest pjesama pjeva u Vrlici (br. 75, 269, 270, 271, 389, 461, dodatak br. 10), a za ostale tri naveo je da potječu iz splitske okolice (žetelačka pjesma koja melodijom podsjeća na pjevanje *na bas*; br. 104), okolice Benkovca (pjesma sa srpskim nacionalno-romantičnim sadržajem i melodijom, vjerojatno podrijetlom iz Vojvodine; br. 388) i iz Kistanja („ženska" pjesma s jednostavnom melodijom u stilu pripovjednih i dječjih pjesama; br. 387). Širola navodi da je Bersa u nekoliko svojih zapisa naglasio da Bukorović, premda svećenik, „nije nikako upućen u glasbu" (ibid.: 337, 352, 397). Prigodom posjete Vrlici Bersa je zapisao i jednu pjesmu tadašnjega katoličkog župnika **fra Ivona Menđušića,** koji je naveo da joj melodija potječe iz Makarskog primorja, pa je i uvrštena u tu regiju pri ovome razmatranju (ibid.: 342).

Analizirajući pjesme vrličkih pjevača, uočavamo priličnu podudarnost njihovih glazbenih ukusa u doba Bersina zapisivanja, bez obzira na njihov spol, vjersku, odnosno etničku, pripadnost, obrazovanost i zanimanje. Stoga je moguće iznijeti ukupnu analizu stilskih karakteristika četrdeset pjesama koje su otpjevali. Među njima je samo jedanaest dalmatinskih gradskih pjesama (br. 3, 76, 194, 269, 275, 276, 277, 278, 359, 390, 392) i tri pjesme koje se pjevaju u kolima na širem području dalmatinskog zaleđa (br. 16, 17, 18). Najveći broj pjesama dolazi, međutim, iz sjeverne Hrvatske, Vojvodine, Srbije i Bosne i pripada gradskoj vokalnoj glazbi romantičnoga i nacionalnoga karaktera. Mnoge od tih pjesama tiskane su u raznim pjesmaricama i teško ih je precizno razdvajati prema regionalnim kriterijima. Ipak, zamjetno je da su se mnoge od njih u 20. stoljeću u sjevernoj Hrvatskoj i Vojvodini najčešće pjevale stilom pjevanja *na bas*, a možda je tako bilo i u Vrlici, na što ukazuju kadence Bersinih zapisa koje završavaju na drugom stupnju u nizu (primjerice kadence V-II, V-III-II, III-I-II). Tako su vrlički pjevači otpjevali ukupno deset pjesama koje su podrijetlom vjerojatno iz gradova središnje Hrvatske (br. 8, 77, 96, 271, 279, 280, 281, dodatak br. 9, 12, 13), šest pjesama koje potječu vjerojatno iz Slavonije ili Vojvodine (br. 75, 189, 195, 272, 282, dodatak br. 10) te osam pjesama koje podsjećaju na pjevanje *na bas* (br. 193, 270, 283, 389, 391, 460, 465, dodatak br. 11). Dvije pjesme u duru tekstom pripadaju srpskom nacionalnom romantizmu (br. 274, 365). Pravoslavni paroh Bukorović otpjevao je i stihove Branka Radičevića na jedan guslarski napjev (br. 461) za koji je smatrao da predstavlja opći melodijski model za pjevanje guslarskih pjesama u zaleđu sjeverne Dalmacije.

Za razliku od Vrlike, Bersa je u **Drnišu** 1907. melografirao uglavnom djecu u dobi od devet do trinaest godina. Zapisao je ukupno dvadeset napjeva. Jedina nešto starija izvođačica bila je dvadesetogodišnjakinja **Anđa Vranjić** (r. 1887.), Hrvatica, po zanimanju domaćica (ibid.: 345). Otpjevala je ukupno pet pjesama, od

toga tri dalmatinske gradske pjesme (br. 239, 353, 472), pjesmu podrijetlom iz unutrašnjosti (*Slavulj viče*; br. 190) i pjesmu s dalmatinskom melodijom i s tekstom iz unutrašnjosti (br. 238). Tri dječaka hrvatske etničke pripadnosti, **Milovan Opara** (r. 1898.), **Leo Grubišić**, (r. 1896.) i **Ivan Jelčić** (r. 1896.), pjevali su Bersi pojedinačno, a ukupno su otpjevali četiri pjesme: dalmatinsku gradsku pjesmu (br. 464), pjesmu u stilu slavonskoga pjevanja *na bas* (br. 456), pjesmu koja potječe iz unutrašnjosti, ali je melodijski preoblikovana u dalmatinsku gradsku pjesmu (br. 351) i pjesmu kojoj je teško odrediti potječe li sa sjevera Hrvatske ili iz Dalmacije (br. 237) (ibid.: 339, 343). Bersa je melografirao i dva dječaka srpske etničke pripadnosti: **Nikolu Andrića** (r. oko 1895.) i **Todora Raškovića** (r. 1894.). Andrić je otpjevao devet, a Raković dvije pjesme (ibid.: 335, 344). Otpjevali su ukupno tri dalmatinske gradske pjesme (br. 468, 469, 471) i tri pjesme malog opsega u stilu pripovjednih pjesama i nabrajalica (br. 92, 178, 470). Nikola Andrić otpjevao je usto i tri pjesme iz srpskog nacionalno-preporodnog romantizma (br. 25, 51, 463) te dvije pjesme u stilu pjevanja *na bas* (br. 459, 466).

Bersa je u Drnišu 1907. melografirao i dječaka **Ivana Kneza** (r. 1894.), hrvatske etničke pripadnosti, koji je živio u obližnjem selu **Badnju** (ibid.: 340). Dječak je otpjevao tri pjesme na seoski način, od kojih dvije pripadaju stilu ojkanja (br. 175, 177), a jedna je pripovjedna i maloga opsega, možda guslarska melodija (br. 352). Zanimljivo je da se u dvjema Knezovim pjesmama kao glavni lik pojavljuje neki Jovo (Jovan), premda pjevač potječe iz sela s katoličkim življem.

Srednjodalmatinski otoci

Na **otoku Hvaru** Bersa je boravio 1906. godine. U **gradu Hvaru** zapisivao je pjesme iz samoga grada, ali i od pjevačā iz obližnjih sela, te od jednoga odvjetnika iz Staroga Grada te dvojice činovnika iz južne Dalmacije koji su tada obitavali u tome gradu[8]. Širola ovdje navodi: „U Hvaru je Bersa radio tri dana i zapisao osim hvarskih popjevaka i popievke iz Dubrovnika (1), iz Dobrote (3), iz Grablja i Brusja. U tim selima, koja su nedaleko od grada Hvara, Bersa prema tome nije bio." (Širola 1944: 355). Dva stanovnika grada Hvara, vršnjaci težak **Ivan Sambuk** (r. 1865.) i porezni činovnik **Miho Mihovilčević** (r. 1865.) otpjevali su Bersi šest pjesama. Ivan Sambuk otpjevao je dalmatinsku gradsku pjesmu (br. 9) i dvije pjesme s dalmatinskim gradskim melodijama i tekstovima koji potječu iz sjeverne Hrvatske (252, 304) (ibid.: 344). Miho Mihovilčević otpjevao je tri božićne kolende

[8] Bili su to Jakov Dulčić iz Staroga Grada, Mato Grošeta, kotarski poglavar podrijetlom iz Dubrovnika i Krsto Radimiri iz Dobrote u Boki kotorskoj, o kojemu nema podrobnijiih podataka. Grošetu i Radimirija obradio sam u zasebnom dijelu poglavlja gdje govorim o južnoj Dalmaciji (ibid.: 338, 339, 343, 355).

(br. 120, 126, 152). Veoma je zanimljivo da su svi Mihovilčevićevi zapisi dvoglasni: solist samostalno pjeva prvi glazbeni redak, koji zatim ponavlja veća skupina pjevača u dvoglasju ili svi zajedno pjevaju refren. Donji se glas u odnosu na gornji u svim trima primjerima kreće u tercama i kvintama, a katkad i bordunski. Konačno, zanimljiv je i Širolin podatak da Miho Mihovilčević 1937. u osmom desetljeću svoga života „još danas dolazi u hvarsku katedralu i danomice pjeva kod pjevane mise" (ibid.: 342).

U gradu Hvaru Bersi je četiri pjesme pjevala **Mandina Maričić** (r. 1863.), nepismena težakinja iz sela **Grablje**. Otpjevala je tri dalmatinske serenadne pjesme (br. 209, 211, 306) i pripovjednu pjesmu maloga opsega (br. 366). (Bersa 1944: 341) Bersi je u gradu Hvaru pjevao i **Stipe Miličić** (r. 1877.) iz sela **Brusja**, poljodjelac i bačvar sa završenom srednjom školom. Bersa navodi: „Nije putovao. Poznat je kao pjevač dobra uha i dobra glasa." (ibid.: 342). Otpjevao je šest pjesama različitih žanrova: uspavanku maloga melodijskoga opsega (br. 59), dvije crkvene pjesme s izraženim melizmima (br. 140, 151), dalmatinsku gradsku ljubavnu pjesmu (br. 305), pripovjednu pjesmu maloga opsega s brojnim meličkim ukrasima (br. 364) i svadbenu pjesmu (br. 419). Te pjesme dobro ocrtavaju raznovrsne glazbene žanrove i stilove koji su živjeli u praksi na otoku Hvaru početkom 20. stoljeća, osobito u manjim i udaljenijim selima.

U **Starom Gradu** Bersa je zapisao trideset i devet napjeva od desetero pjevačica i pjevača, veoma različitih obrazovanja i zanimanja. Melografirao je pet pjevačica koje su sve bile nepismene težakinje, radnice i domaćice. Među njima se izdvaja **Laura Justinianović** (r. 1829.), domaćica, odlična pripovjedačica i poznavateljica lokalne usmene književnosti napose lirike. Otpjevala je osam pjesama (ibid.: 340). Širola ih je žanrovski rasporedio u pjesme uz rad (br. 52, 53, 107, 108, 172), crkvene pjesme (br. 424 = dodatak br. 22), kolende (br. 116) i ljubavne pjesme (br. 426; Bersa navodi da je pjesma podrijetlom iz Splita). Međutim, u pogledu glazbenih stilova, tri su pjesme pripadale starinskome pripovjednom stilu maloga opsega (br. 52, 53, 172), a četiri novijim dalmatinskim gradskim pjesmama (br. 107, 108, 116, 426). Među njima je i kolenda za Tri kralja (br. 116) te korizmena pjesma *Kano usrid polja* (br. 424), koju je Bersi otpjevao i Andrija Vlahović (br. 425).

Ostale četiri pjevačice iz Staroga Grada, težakinje **Mandina Franetović** (r. 1839.) i **Marica Harašić** (r. 1865.) te radnice **Anka Tudor** (r. 1879.) i **Barbara Harašić** (r. u Nerežišćima na Braču nepoznate godine) ukupno su otpjevale deset pjesama (M. Franetović br. 112, 113; M. Harašić br. 212, 374; A. Tudor br. 58, 160, 219, 310; B. Harašić br. 212, 307, 308). Među njima su jedna uspavanka i dvije žetelačke pjesme s karakterističnim malim opsegom (br. 58, 112, 113), crkvena pjesma (br. 160), deseteračka i dvije osmeračke pripovjedne pjesme s dalmatinskom gradskom melodi-

jom (br. 212, 308, 310), deseteračka pripovjedna pjesma maloga opsega (br. 374) te dvije dalmatinske gradske pjesme (br. 219, 307) (ibid.: 338, 339, 345). Barbara i Marica Harašić otpjevale su zajedno pjesmu *Vice se majki moljaše* u tercnom dvoglasju, s time da se u njoj na dva mjesta javlja i kvarta (ibid.: 356).

Među Bersinim muškim pjevačima u Starome Gradu svakako se izdvaja **Luka Bervaldi-Lucić** (r. 1867.), općinski tajnik koji je dosta putovao po Dalmaciji (ibid.: 336). Inače je sâm sastavio dvije zbirke usmenih pjesama koje se čuvaju u Odsjeku za etnologiju HAZU (sign. MH 49, 1892.) i u Znanstvenoj knjižnici u Splitu (sign. M. 123, oko 1880.-1890.). Bersi je Bervaldi-Lucić otpjevao dvanaest pjesama, od toga tri kolende (br. 119, 421, 422), tri crkvene pjesme (br. 144, 153, 156), jednu deseteračku pripovjednu pjesmu kojoj je melodija u stilu koračnice (br. 368) te pet dalmatinskih gradskih pjesama među kojima su tri varijante pjesme *Široka kontrado* (br. 309, 410, 411, 412, 423). Korizmenu pjesmu *Prosti, moj Bože,* koju je otpjevao Luka Bervaldi-Lucić Bersa donosi dvoglasno i kaže da je tako pjeva dvoglasno „puk s orguljâ". U njoj prevladava tercno dvoglasje, ali se povremeno javljaju jednoglasje i bordunsko kretanje donje dionice (ibid.: 356).

Don Stipe Mulanović (r. 1837.), umirovljeni svećenik koji je tijekom života putovao raznim hrvatskim krajevima, otpjevao je Bersi tri crkvene pjesme (br. 157, 158, 159) (ibid.: 342).

Andrija Vlahović (r. 1830.), samouki jedva pismeni pomorac koji je putovao po Jadranu, otpjevao je po jednu običajnu (br. 131), ljubavnu (br. 311) i crkvenu pjesmu (br. 425) (ibid.: 345, 356). **Mate Bogdanić** (r. 1873.), nepismeni težak koji nikad nije putovao, ali je bio dobar li(je)ričar pa je Bersa zapisao šest melodija njegovih plesova[9], otpjevao je jednu običajnu (br. 312) i jednu crkvenu pjesmu (br. 477) (ibid.: 336, 356).

Bersa je u gradu Hvaru 1906. zapisao i tri pjesme **Jakova Dulčića** (r. 1863.), sudca i odvjetnika iz Staroga Grada koji je završio srednju školu u Splitu i pravo u Beču, a uz to je i proputovao Europom (ibid.: 338). Dulčić je otpjevao dvije običajne pjesme koje se izvode na dan prvoga svibnja uz pratnju lire: *Jablane visoki* (br. 132) i *Na dobro ti doša prvi dan od maja*[10] (dodatak br. 23). Pri izvedbi navedenih pjesama Dulčić je na liri svirao zasebne interludije (ibid.: 355, 356). Za treću Dulčićevu pjesmu *Oh, sunce moje, je l' vele do noći?* (br. 171) Bersa donosi kontekst njezine izvedbe: „Ovu popievku pjevaju pastirice, kad se nađu svaka na jednom briegu tako, da jedna može čuti glas druge. Prva zapjeva prvi stih, druga drugi, pa se tako izmjenjuju do kraja popievke." (ibid.: 390)

[9] Plesovi br. 34, 35, 36, 37, 38, 39 (ibid.: 19-21, 356).

[10] Kod pjesme *Na dobro ti doša prvi dan od maja* Širola iz Bersinih bilježaka nije shvatio da je riječ o pjesmi Jakova Dulčića kojoj tekst navodi pod brojem 132a na str. 208, pa je pjesmu svrstao u *Dodatak* kao pjesmu nepoznata pjevača.

Na koncu, Vladoje Bersa nije istraživao u **Jelsi**, ali je zapisao dvije jelšanske pjesme od dvojice učitelja podrijetlom iz Jelse koji su tada službovali u drugim dalmatinskim mjestima. **Bartul Žufić** (r. 1874.), tadašnji učitelj u Milni na Braču, otpjevao je jelšansku kolendu (br. 123) (ibid.: 346), a **Antun Dobronić** (r. 1878), skladatelj i etnomuzikolog, koji je u Bersino doba službovao kao učitelj u Drnišu, otpjevao je jednu korizmenu crkvenu pjesmu (br. 154) (ibid.: 337, 361).

Na **otoku Visu** Bersa je boravio 1906. godine. U **gradu Visu** zapisao je dvanaest pjesama. **Ane Mandaković** (r. 1842.), nepismena, otpjevala je kolendu (br. 125) i četiri dalmatinske gradske ljubavne pjesme (br. 199, 213, 215, 217) te tri pripovjedne deseteračke pjesme, od toga dvije s melodijom maloga opsega (br. 54, 370) i jednu s durskom melodijom (br. 214) (ibid.: 341). **Jela Dorotić** (r. 1849.) otpjevala je tri pjesme maloga opsega, među kojima su pjesma koju djevojke pjevaju na prvi svibnja plešući oko majskog drveta (br. 20),[11] uspavanka (br. 56) i čobanska pjesma (br. 176) (ibid.: 338). **Anton Pušić-Herenda** (r. 1852.), za kojega Bersa navodi da je bio „poznati pučki pjesnik", otpjevao je kolendu (br. 124) (ibid.: 343).

U **Komiži** je Bersa zapisao dvije pjesme. Kolendu (br. 135) otpjevao mu je **Jakov Borčić** (r. 1844.), zidar i li(je)ričar, od kojega je zabilježio i šest plesova,[12] a **Ana Bogdanović** (r. 1869.) pripovjednu deseteračku pjesmu malog opsega (br. 427) (ibid.: 336). U Glavicama kraj Sinja Bersi je 1906. pjevao **Jakov Borčić** (r. 1880.), zidar iz Komiže, koji je tada u tome mjestu službovao kao vojnik. Otpjevao je pjesmu u stilu sjevernohrvatskog romantizma (br. 247) i pjesmu *Slavonijo, zemljo plemenita*, koja ima jednostavnu dursku melodiju (br. 379) (ibid.: 336). Čini se da je na njegov izbor napjeva koje je pjevao Bersi presudno utjecalo njegovo vojničko zanimanje.

Na otoku **Braču** Bersa je boravio 1907. godine. Najviše je notnih zapisa (osamnaest) uspio zabilježiti u **Ložišćima**. Jedanaest pjesama otpjevale su mu zajedno mlada žena **Andrijana Domić** (r. 1885.) i osnovnoškolski obrazovana djevojčica **Pavica Rakela** (r. 1894.) (ibid.: 337-338, 344). Pritom Širola upozorava da su Pavica Rakela i Andrijana Domić pjevale zajedno, ali da je Bersa sve napjeve zapisao jednoglasno (ibid.: 360). Bez obzira na to što su u žanrovskom smislu otpjevale vojničku pjesmu (br. 5), uspavanku (br. 61), tri kolende (br. 121, 122, 130) i šest pjesama ljubavnoga karaktera (br. 230, 231, 232, 341, 442, 443), sve njihove pjesme glazbenostilski pripadaju dalmatinskim gradskim pjesmama. Mladi **Lovro Rakela** (r. 1886.), težak s osnovnom školom, Bersi je otpjevao šest pjesama (ibid.: 344). Tri su dalmatinske gradske pjesme (br. 49, 325, 342), jedna je pripovjedna deseteračka pjesma malog opsega (br. 88), a dvije pjesme melodijom podsjećaju na sjevernohr-

[11] „Ovo se kolo nazivlje 'pod maž' (po tal. Maggio). Ovako pjevaju djevojke igrajući kola oko bora ili drugog drveta, što su momci usadili pred kućom neke djevojke na prvi dan mjeseca svibnja." (ibid.: 367).

[12] Plesovi br. 40, 41, 42, 43, 44, 45 (ibid.: 22-23, 173-174).

vatski romantizam (br. 210, 444), premda se tekstom mogu svrstati u tipičnu dalmatinsku usmenu osmeračku liriku. **Đuro Nazor** (r. 1883.), dugogodišnji učitelj u rodnom mjestu Ložišćima, a kasnije školski nadzornik u Supetru, za kojega Bersa navodi da je bio sakupljač pučkih pjesama i tvorac vlastita glazbenog arhiva, otpjevao je šaljivu pjesmu (br. 87) (ibid.: 342).

U Ugljanima kraj Trilja Bersa je 1906. zapisao tri pjesme koje je pjevao **Marko Bradašić** (r. 1882.), težak s osnovnom školom rodom iz Ložišća (ibid.: 336). Bersa navodi: „Ovaj je pjevač podrietlom iz Ložišća, pak je i pjevao popievke iz svog zavičaja." (ibid.: 350). Međutim, Bradašić je u stilu dalmatinske gradske pjesme otpjevao samo „ložišku" kolendu (br. 128), dok su dvije preostale melodijski posve različite: u jednoj, za koju Bersa navodi da je Bradašić čuo u Splitu (ibid.: 350), jasno se nazire stil pjevanja *na bas* (br. 74), a u drugoj je melodija malog opsega (br. 254). S obzirom na tekst pjesme („Pala magla na Bojanu") ova je potonja pjesma možda podrijetlom iz Crne Gore.

U **Nerežišćima** je Bersa zapisao četiri pjesme koje je otpjevao **Petar Dominik Glasinović**, nadimkom **Dinko** (r. 1838.) (ibid.: 338). On je inače bio vrstan li(je)ričar, pa je Bersa od njega zapisao i sedam plesnih melodija[13]. Dvije pjesme Glasinović je otpjevao uz liru, a dvije bez instrumentalne pratnje. Među prvospomenutima su pripovjedna deseteračka pjesma maloga opsega (br. 367) i dalmatinska gradska ljubavna osmeračka pjesma (br. 446). Pratnja lire u objema je najvjerojatnije značila da je Glasinović istu melodiju koju je pjevao izvodio i na jednoj žici glazbala, dok je na drugoj svirao bordunski ton. To zorno svjedoči Bersin notni zapis Glasinovićeve pjesme *Slušaj pobre, koji znadeš naški* (br. 367). U notnom zapisu pjesme *Rodila loza dva grozda* (br. 446) dvaput se – na završetku prve fraze i u zaključnoj kadenci – pojavljuje dvoglasje, odnosno javlja se donji bordunski glas na dominanti, što se sigurno odnosi na sviranje na liri (ibid.: 125, 149). Glasinović je bez instrumentalne pratnje otpjevao dvije dalmatinske gradske ljubavne pjesme (br. 197, 340) (ibid.: 75, 116, 149, 231, 280, 318-319).

U **Milni** na otoku Braču Bersa je zapisao osam pjesama koje mu je pjevala **Franjka (Franica) Ozurović-Filipović** (r. 1887.), težakinja s osnovnom školom (ibid.: 343). Otpjevala je dvije pjesme maloga opsega koje žanrovski pripadaju uspavankama (br. 60) i žetelačkim pjesmama (br. 11), četiri dalmatinske gradske pjesme (br. 66, 445, 447, 448), kolendu na Tri kralja (br. 129) i prvosvibanjsku kolendu (br. 134).

U Šibeniku je 1907. Bersi otpjevao dvije pjesme **Slavomir Sinčić** (r. 1853.), pučki učitelj rodom iz **Supetra** na otoku Braču (ibid.: 344, 360). Otpjevao je supetarsku kolendu (br. 115) te crkvenu pjesmu u čast zaštitnika mjesta svetoga Roka (br. 162).

[13] Plesovi br. 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33 (ibid.: 17-19, 172, 359).

Dubrovačko područje i Boka kotorska

Bersina zbirka sadrži iznimno malo glazbenih primjera iz **južne Dalmacije**. On u tom području nije boravio već je 1906. zapisao nekoliko pjesama trojice muškaraca iz dubrovačkoga kraja i jednoga iz Boke kotorske koji su službovali u gradu Hvaru i u Sinjskoj krajini. U Glavicama kraj Sinja zapisao je pjevanje Marina Gardasanića i Jose Bašice. **Marin Gardasanić** (r. oko 1871.) potjecao je iz **Rijeke Dubrovačke** (ibid.: 338). Otpjevao je četiri pjesme: dalmatinsku gradsku pjesmu *Slavuj, tica mala* (br. 380), pjesmu *Uvelo je lišće borovo* (br. 457), koja tekstom i melodijom podsjeća na pjevanje *na bas* raširenо u sjevernoj Hrvatskoj i Vojvodini, te dvije pjesme koje Bersa nije htio uvrstiti u zbirku, pa ih je Širola smjestio u *Dodatak* jer potječu iz pjesmarica nastalih u sjevernoj Hrvatskoj (dodatak br. 2, 3). **Joso Bašica**, težak s otoka **Mljeta**, otpjevao je Bersi u Glavicama samo jednu mljetsku kolendu (br. 114) sa značajkama dalmatinske gradske pjesme (ibid.: 335). U gradu Hvaru tadašnji kotarski poglavar **Mato Grošeta (Grosetta)**, rodom iz **Dubrovnika** (bez navedene godine rođenja), otpjevao je dubrovačku uspavanku maloga opsega (br. 62). Zanimljivo je da je Širola doznao da je ovaj čovjek pri završetku Prvoga svjetskoga rata politički optirao za Italiju i tamo se odselio (ibid.: 339, 355).

U gradu Hvaru Bersa je zapisao i pet pjesama koje mu je otpjevao **Krsto Radimiri** (nepoznate godine rođenja i zanimanja), rodom iz **Dobrote** u **Boki kotorskoj** (ibid.: 343, 355). Četiri pjesme koje je otpjevao žanrovski su različite (dvije pjesme iz kola, br. 12, 19; uspavanka, br. 55; napitnica, br. 100), ali su sve maloga opsega s karakteristikama starijeg sloja tradicijske glazbe Boke kotorske (Marjanović-Krstić 1998: 41-63). Peta Radimirijeva pjesma *Konja jaše mlado momče* (br. 420) po melodiji je dalmatinska gradska pjesma.

Literatura:

Bersa, Vladoje. 1944. *Zbirka narodnih popievaka (iz Dalmacije)* [Božidar Širola i Vladoje Dukat, ur.]. Zagreb: Tiskara Milana Šufflaya.

Bezić, Jerko. 1977. „Dalmatinska folklorna gradska pjesma kao predmet etnomuzikološkog istraživanja". *Narodna umjetnost* 14: 23-54.

Bezić, Jerko. 1998. „Etnomuzikološka i etnokoreološka djelatnost Instituta od kasnih četrdesetih do osamdesetih godina". *Narodna umjetnost* 35/2: 21-48.

Bezić, Jerko. 2005. „Die Volksliedersammlung aus Dalmatien von 1906 und 1907". *Jahrbuch des Österreichischen Volksliedwerkes* Band 53/54 (2004-2005). Wien. Mille Tre Verlag: 96-107

Kuba, Ljudevit. 1898. „Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji. (Po stručnom svom putovanju iz g. 1890 i 1892)". *Zbornik za narodni život i običaje* 3: 1-16, 167-182.

Kuba, Ljudevit. 1899. „Narodna glazbena umjetnost u Dalmaciji. Po stručnom svom putovanju iz g. 1890. i 1892". *Zbornik za narodni život i običaje* 4: 1-33, 161-183.

Kuhač, Franjo Šandor. 1878-1881. *Južno-slovjenske narodne popievke*. Knj. 1-4. Zagreb: vlastita naklada. [Sv. 1: 1878; Sv. 2: 1879, Sv. 3: 1880, Sv. 4: 1881].

Kuhač, Franjo Ksaver. 1892. „Glasba". U *Dalmacija. Iz djela: Austro-Ugarska Monarhija: Opisana i Ilustrovana*. Split: Naklada medjunarodne knjižare F. Maršića, 263-272.

Marjanović-Krstić, Zlata. 1998. *Vokalna muzička tradicija Boke Kotorske*. Podgorica: Udruženje kompozitora Crne Gore.

Milin-Ćurin, Vedrana. 2002. *Pjevanje na otoku Murteru. Kontinuitet i promjene*. Split: Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu.

Murko, Matija. 1951. *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike. Putovanja u godinama 1930-1932. I. knjiga*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Primorac, Jakša. 2012. „*Legatura Adriatica*. Dugotrajna povezanost gradskih pučkih glazbi Dalmacije i sjeverne Italije". U *VII. Međunarodni simpozij „Muzika u društvu" Sarajevo 28-30.10.2010. Zbornik radova* [ur. Jasmina Talam]. Sarajevo: Muzikološko društvo Federacije Bosne i Hercegovine i Muzička akademija u Sarajevu. (u tisku)

Širola, Božidar. 1944. [Prilozi i komentari]. U *Vladoje Bersa. Zbirka narodnih popievaka (iz Dalmacije)* [Božidar Širola i Vladoje Dukat, ur.]. Zagreb. Tiskara Milana Šufflaya: 327-412.

Vuletin, Vladan. 2005. *Hrvatsko pjevačko društvo Bijaćka vila Kaštela (1903.-2004.). Više od pjesme*. Split-Kaštela: Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu i Hrvatsko pjevačko društvo *Bijaćka vila* Kaštela.

Jakša Primorac

Dalmatian Folk Singing in the Early 20th Century (According to the Research Conducted by Vladoje Bersa and Božidar Širola)

Summary

A Collection of Folk Melodies (from Dalmatia) [*Zbirka narodnih popievaka (iz Dalmacije)*] of 1906-1907, written by music researcher Vladoje Bersa (1864-1927), was edited by ethnomusicologist Božidar Širola (1889–1956) and published in 1944 by the Croatian Academy of Sciences and Arts. Although Bersa's collection, permeated by Širola's remarks and addenda, has so far often been cited in the majority of ethnomusicological papers on Dalmatia in the 20th and 21st centuries, in most cases scholars had not analysed numerous valuable biographic and ethnographic data it included, but rather only the musical examples. This ethnomusicological monograph presents, however, an exquisite source for music anthropology, as it offers a rounded and comprehensive image of the musical and social life of Dalmatia in the beginning of the 20th century (particularly in urban communities), with many data connected with the singers and the contexts of their music making.

The first part of the text contains the background of this collection; the theoretical and methodological basis for later musical and socio-cultural analyses; a critique of Bersa's and Širola's methodology; and a brief social profiling of Bersa's singers. The author has established that specific local music styles of the 19th century had dominated in Dalmatian folk singing in the early 20th century, although the region had for decades been exposed to strong musical trends from other parts of Croatia, South Slavic countries, Italy and Central Europe. In the second part, the author offers regional surveys, in which he synthesises the data on one hundred and nine Bersa's singers, comparing them with the music material. As concerns various musical features, he primarily analyses the stylistic and genre aspects, as well as the issues of vocal polyphony. The integral text describes the Dalmatian vocal-music culture of the time through presenting different social layers and their musical practices, trends and tastes.

Keywords: Dalmatia; folk singing; Vladoje Bersa; Božidar Širola; early 20th century.